

* * * VESTNIK * * *

PROSVETNE ZVEZE V LJUBLJANI

Izhaja mesečno. — Celoletna naročnina s prilogo »Prosvetni oder« znaša 8 lir. — Naroča se: Prosvetna zveza v Ljubljani, Miklošičeva cesta 7.

STEV. 10-11-12 OKTOBER-NOVEMBER-DECEMBER 1942-XXI LETO XXI.

Spomina vredni dnevi

V. Z.

Letos je minilo 80 let odkar je umrl slovenski škof, svetniški Anton Martin Slomšek. Minilo je tudi letos 25 let, odkar se je poslovil od nas ustanovitelj naše prosvetne organizacije dr. Janez Ev. Krek. In letos v novembru praznujemo 45. rojstni dan Prosvetne zveze. Ali niso to dnevi vredni spomina?

»Kadar mlado drevje sadiš, glej, da korenine globoko v zemljo posadiš, da bo drevo čvrsto rastlo in ga vihar izkoreninil ne bo. Če mu kako vejo odlomi, se ne posuši drevo, ki korenine globoko požene.«

Take globoke korenine je pognal

Anton Martin Slomšek

s svojim naukom, svojimi knjigami, svojimi govori, ko je polagal temeljni kamen slovenski prosveti. On sam je bil globoko zakoreninjen v našo zemljo. Rastel je naravnost v nebo, kot hrast v ponos in čast naroda iz katerega se je rodil. Legel je sicer v zemljo, toda iz te zemlje je vzklila pšenica in rodila bogate sadove.

»Sveta vera nam bodi luč,
Materni jezik pa ključ,
do zveličavne omike.«

To je bilo temeljno načelo, ki je vodilo mladega duhovnika od župnije do župnije, od tam pa do najvišjega mesta lavantinskega škofijskega prestola. Slomšek je postal utelešenje naše narodne tradicije, ker nam je

zgradil nov svet v lepem skladu s slovensko preteklostjo in pokazal s svojim vzgledom, kako moramo graditi naprej s tisto imovino, ki so nam jo dali naši predniki. To je pravo prosvetno poslanstvo slovenskega voditelja, pesnika in pisatelja, škofa in svetnika. To poslanstvo morajo predvsem gojiti naši prosvetni delavci, da bodo res slovensko omiko zgradili v duhovni lik našega časa. On je in ostane čist studenec, ki je privrel iz gora, tako da se vidi v njem naša zemlja in naš rod. Tudi v bodoče bo treba graditi na temeljnih načelih, ki nam jih podaja katoliška vera, ki nam jih izžareva materni slovenski jezik. Na teh temeljih mora sloneti bodoča naša izobrazba, pa tudi socialna pravičnost. Ta vladika je pokazal tudi na socialne dolžnosti, ki se dajo doseči le v krščanski ljubezni in veri, ne pa v rdeči revoluciji. On sam je zapisal besede: »Pazite na podpihvalce, ki ogenj nepokoja in črne vojske vihar med preprostimi ljudmi vnamajo. Šuntarjev med seboj ne trpite! Prav tako je opozarjal na vestno izpolnjevanje stanovskih dolžnosti, kar pripomore le k sreči domače dežele.«

Zapisal je tudi značilne besede, da je treba svobodi varuha, da se ta ne pobije. Za varuha ji je svetoval modrost in pa strah božji. Kako lepe besede tudi za sedanji čas.

Škof je s svojim naukom pokazal

našim staršem, kako morejo vzgajati svoje otroke, da bodo dosegli časno in večno srečo, da bodo enkrat v ponos staršem in domovini. On sam je vedno pokazal, kje je vir prave sreče in pravega veselja. Saj je zapel pesem: »Preljubo veselje, oj kje si doma...« Neštetokrat je opozoril mladino, kako naj živi in kakšna je njena zemeljska pot, ki vodi k sreči. Pokazal je na zaklade naše omike in pozival sodelavce, naj te zaklade dvignejo. Tako nam je z besedo in s peresom, kakor svetla zvezda, kazal pot, po kateri naj hodi naš narod in po kateri se mu pripravlja srečna bodočnost. Najlepši nauk za nas pa je njegov vzgled, ki je s svojim življenjem podal lik pravega Slovenca, lik pravega duhovnika, ki je zasidran v veri in zemlji ter jeziku kot malokateri slovenski človek. Zato nam tudi ob svoji 70 letnici kaže ono smer, kateri sledimo, da rešimo **naš čolnič** pogube.

25 letnica Krekove smrti

8. oktobra letos je minilo 25 let odkar smo položili k zadnjemu počitku ustanovitelja naše Prosvetne organizacije dr. Janeza Ev. Kreka. On je bil učitelj našega naroda skozi celo svoje življenje. Sam dobro podkovan v znanosti in vednosti, v filozofiji in psihologiji je začel pred 50 leti zbirati okrog sebe dijake v stolnem župnišču v Ljubljani. Priporočal je svojim učencem, naj se uče jezikov, naj študirajo modroslovje in dušeslovje. Navajal jih je, da so nastopali z deklamacijami in predavanji. Vodil jih je na izlete in se z njimi razgovarjal.

Takrat je začel predavati v ljubljanskem semenišču modroslovje. Med bogoslovci se mu je odprlo veliko torišče za izobraževalno delo. Bogoslovce je oblikoval pred seboj z vsemi sredstvi. S pogledom, z besedo in z gesto. Povsod je iztrebil predsodke, povsod je rahljal zemljo in jo pripravljaval za dobro setev svojih idej. Vedno je navajal svoje učence gledati na bistvo in ne samo na zunanost in na videz. Ko je rahljal prst in ruval plevel je obenem sejal načela in vse

ono, kar je spoznal, da je časovno potrebno. Učenci pa so spoznali v njem moža tistih idej, za katere bi radi zgoreli, spoznali so njegovo **ljubezen do bližnjega**. V duhovščini si je torej vzgojil prve pomočnike, ki so mu pozneje pomagali pri njegovem delu.

Kot drug svoj prosvetni krožek si je pozneje ustanovil kot državni poslanec med akademiki na Dunaju in v Gradcu. Poživil je društvo »Danica« na Dunaju, ko je pojasnjeval, da se vsako društvo nahaja vedno v nekem razvoju, in da v svojem bistvu ni nikdar dovršeno, ker dovršenega društva sploh treba ni. Da bi »Danica« poživil je prirejal pogoste sestanke, ker so člani študirali posebno razna socialna vprašanja. O počitnicah pa je prirejal posebne tečaje pri sv. Joštu, ikaterih so se udeleževali slovenski akademiki in bogoslovci in na katere so radi prihajali tudi Hrvatje. Tvarina je bila silno pestra. Najraje se je razgovarjal o vprašanjih, ki so mladino takrat zanimala in na katere je bilo treba določno odgovoriti. Tako vidimo Kreka, kako si je tudi med inteligenco kot Gedeon izbral izbrano četo svojih pomočnikov in sodelavcev.

Tretji krožek svojih sodelavcev si je pa Krek izbral med delavci samimi. Z njimi je prišel v stik, ko so ga povabili, da je šel z njimi l. 1894. na Šmarno goro in tamkaj maševal predilniškemu delavstvu. Po maši so se sestali v Žibertovi gostilni na Brodu, kjer je Krek sprožil misel naj bi se v Ljubljani ustanovilo Katoliško delavsko društvo. Delavci so njegov predlog sprejeli in se je kmalu vršil ustanovni občni zbor tega društva. Še isto leto pa je Krek ustanovil tudi društvo za delavke v Ljubljani, ka-

Vsako delo za blagor drugih je častitljivo in hvale vredno. Pometač na cesti in orač na polju, oba olajšujeta človeku pot skozi življenje. Razorana cesta in nerazorana njiva, obe kličeta pridnega delavca: »Pridi in me postavi v tak stan, da bom koristna človeku!«

teremu je bil dolga leta predsednik šentjakobski župnik Rozman. Za fante pa je ustanovil katoliško mladinsko društvo, pozneje tudi katoliško pevsko društvo Zvon. To so bila prva društva, katere je Krek ustanovil. To naj bi bile tudi ob enem prve čete njegovih sodelavcev in njegovih pomočnikov. Prav je torej, da se ob 25letnici njegove smrti spomnimo tudi njegovih prvencev na našem prosvetnem polju iz katerih se je razvila širna organizacija. To so bila semena, ki so bila skoraj pred petdesetimi leti položena v slovensko zemljo, iz katere je potem zrastlo mogočno drevo sedanjne Prosvetne zveze, Pevske zveze, Družbe treznosti, Rafaelove družbe. Minulo je torej 25 let, odkar ni več med nami Ev. Kreaka, žive pa še njegove ideje.

45. rojstni dan naše Prosvetne zveze

14. novembra 1897, torej pred 45 leti se je vršil ustanovni občni zbor Slovenske krščansko socialne delavske zveze. Krek je temu občnemu zboru poslal svoj pozdrav in željo, naj bi imela v začetku **mnogo težav, da bi se toliko lepše razvijala**. Izdali so poziv na vsa slovenska krščanska socialna društva. In res se je mnogo društev priglasilo. Vendar pa je delovanje te organizacije ostalo še dalj časa le na papirju. Zveza si je ustanovila v Ljubljani tamburaški zbor, čitalnico, knjižnico, dramatično in govorniško šolo, začela je prirejati predavanja, gledališke predstave, veselice in družabne večere. V njej se niso zbirali le delavci, temveč je postajala vodnica vsega ljudsko-izobraževalnega prizadevanja med Slovenci v Ljubljani, zato je že dve leti po svoji ustanovitvi izpustila iz naslova oznako delavska, imenovala se je Slovenska krščanska socialna zveza, vse do leta 1925., na kar se je preimenovala v Prosvetno zvezo. Od 3. rednega občnega zbora dalje je bil predsednik dr. Janez Ev. Krek skoz do svoje smrti, to je nad 17 let. Društva so se čimdalje bolj širila tudi po deželi, zlasti po drugem katoliškem shodu, ki je društva zelo priporočal. Posebno se je

razvilo močno gibanje med mladino, med fanti in dekleti, povsod, kjer je živel naš živelj. Že leta 1902, je bilo na občnem zboru zastopanih 78 društev, razen tega se je udeležilo zbora kakih 500 gostov. Po tem občnem zboru so šli vsi na svoje delo, da bi uresničili sklepe in predloge občnega zbora. Kot prva večja versko-prosvetna manifestacija, ki jo je priredila naša matica je bil shod mladeničev iz vseh slovenskih pokrajin, katerega se je udeležilo nad 8000 fantov. Leta 1906, se je organizacija toliko preuredila, da so se po posameznih pokrajinah osnovala samostojne zveze in prevzele podrobno delo. Dočim si je centrala pridržala neko prvenstvo in skrb za ureditev skupnih zadev. Ostala pa je centrala ljubljanskim društvom, kjer je prirejala predavanja, tečaje, zabave in izlete. Delo se je množilo. Nastajale so nove težave in skrbi zlasti z uvedbo telovadnih krožkov. In takrat je postala telovadba last vsega naroda, ko se je z ustanovitvijo Orla zanesla med najširše sloje do zadnje gorske vasice. Pozneje se je ta telovadna zveza osamosvojila in si na občnem zboru v Bohinjki Bistrici privzela svoje ime.

Mnoga izobraževalna društva so gojila treznost s tem, da so osnovala abstinencijske krožke. Saj je Krek vedno in povsod pozival člane društev k treznosti in je tako iz te organizacije vzklikla Družba treznosti, pozneje Sveta vojska. Naša kulturna matica ni pozabila tudi naših izseljencev. Tako je izšla iz naših vrst družba, ki se je izključno posvetila našemu izseljenišskemu vprašanju, to je Rafaelova družba. Duša vsemu temu delu je bil Krek. S svojo osebnostjo si je pridobil novih pristašev in sodelavcev in največkrat je on govoril, največ je on predaval, gradil je delavcem domove, pisal članke, Črne bukve, Socializem in Zgodbe. Na vseh zborovanjih smo ga srečali, bodisi v dijaških, delavskih, kmečkih, v zadrugah in konzumih.

Zelo zanimivi so bili socialni tečaji, katere je vodil Krek po društvih. Te so bili nekaka šola za sociologijo in

sorodne vede. Obče izobraževalni tečajji so vedno zajeli vsakega člana, vsakega tečajnika. To so v resnici prvi poizkusi in prva oblika ljudske visoke šole, katera naj bi pomagala ljudstvu reševati življenska sodobna praktična vprašanja. To lepo dobo je zaključila prva svetovna vojna. Občni zbor l. 1923. je poživil to prosvetno delo, katerega je Prosvetna zveza začela od tega leta dalje med našim narodom. Mogočne so bile prireditve katoliških shodov, mladinskih taborov, razne narodne svečanosti na Stadionu so pokazale, da se je organizacija razvila že v svoje vrhove. Pred petimi leti je Prosvetna razstava pokazala vsa polja in področja njenega udejstvovanja, ogromne številke pa so pri-

čale o delu za naš narod. Vse svoje sile in moči je organizacija dala na razpolago Katoliški akciji, ki ji je pred leti poverila delo: katoliško prosvetnega apostolata. To nalogo je vršila potem najmodernejših sredstev: radia, kina, s propagando s pomočjo bogate zbirke diapozitivov in filmov in s širjenjem dobrih knjig in listov. Da niso Evrope in vsega sveta zajeli viharji vojne, bi za svoj 45. rojstni dan vsa organizacija delovala pod streho lastnega doma. Prepričani smo, da bo sv. Mihael, zaščitnik Prosvetne zveze, ki se blesti na njeni zastavi, skrbno čuval nad njenim delom in da bo tudi v bodoče z uma svetlimi meči preganjala temo nevere iz vrst slovenskega naroda.

Dobrotnik slovenske kulture mrtev

Kakor smo pred 25. leti oktobra meseca v žaru svetovne vojne položili k zadnjemu počitku buditelja slovenske kulture dr. Janeza Kreka, tako smo v petek 16. oktobra vzeli slovo od velikega podpornika slovenske kulture dr. Marka Natlačena, ki je padel zadet od morilčeve krogle. Zgodovina bo potrdila, da je dr. Natlačen gradil slovenske kulturne stavbe iz slovenskih temeljev. Njegovo načelo je bilo: **Biti samemu sebi zvest je največje dostojanstvo do katerega se mora dokopati kakšen narod.**

Večkrat smo slišali govoriti dr. Natlačena, zato trdimo, da so bili njegovi govori jasni zgledi, kako govori javni govornik, kadar daje priznanje kulturnim vrednotam svojega naroda. Nastopal je na nešteti prosvetnih taborih, ki so se zadnja leta vršili po vseh delih naše pokrajine. Ob takih prilikah se je narod približal njemu on pa narodu. Kjer koli se je pokazala potreba, da je treba podpreti ljudsko prosveto, da je treba sezidati prosvetni dom, da je treba rešiti to ali ono kulturno vrednoto pozabi ali poginu, povsod se je pokazala njegova mecenska roka.

Ne samo, da je ljudska prosveta izgubila v njem svojega velikega pod-

pornika, za njim žalujejo naše najvišje kulturne ustanove. Univerzitetna knjižnica, ta najvišji zaklad slovenske knjige in zgodovine, je prejela od njega najlepši dar, kompletno Robidovo knjižnico. Društvo znanosti in umetnosti, ki je položilo temelj slovenski akademiji, pozna njegovo mecenstvo. Večkrat je bila v nevarnosti slovenska univerza, pa jo je skupno s pokojnim dr. Korošcem zopet upostavil na trdne temelje ter sodeloval pri njeni dograditvi. Slovenski slikarji in kiparji, sinovi našega naroda, so našli v njem velikega podpornika. S kakšno ljubeznijo je otvarjal umetniške razstave v Jakopičevem paviljonu! Odkupil je od njih mnogo del, s katerimi si je okrasil svoj dom, zlasti pa svojo rezidenco, katero je spremenil v muzej slovenske moderne umetnosti. Sam je dal navodila slikarjem, naj izdelajo podobe iz slovenske zgodovine. In res imamo najvažnejše dogodke naše preteklosti ohranjene v sodobni likovni podobi. To so predvsem slike — monumentalni spomeniki umetnika Kosa, ki krasi danes lepe dvorane. Vedno je podpiral tudi pesnike in pisatelje. Razpisal nagrade za najboljše povesti, Prešernov muzej je gradil z

največjo ljubeznijo. Tudi druge kulturne ustanove, kot Mohorjeva družba in Ljudska tiskarna pričajo, da je bil zvest svojemu narodu vse življenje in da je v tej zvestobi gradil najširšo kulturo in ustvarjal najlepšo bodočnost svojemu narodu. To svojo življenjsko nalogo, te velike zasluge je moral plačati s svojim življenjem.

Tako ne plačuje kulturen narod!

Čuvajmo naše narodne zaklade

V. Z.

I.

Ohranimo narodno nošo!

V narodni noši se zrcali narodna duša. Poleg zgodovine, poleg slovenske besede je glasna priča o slovenski samobitnosti tudi narodna noša, o kateri poje pesem:

Le tako dekle kaj velja,
ki gvant iz domače preje ima.

Najbolj slikovita je ziljska noša. Pri posebnih svečanostih si nadenejo na glavo belo pečo, to je posebne vrste avba, napravljena iz širokih čipk in okrašena z zlatim brokatom. Navadno pa nosijo na glavi svilene robce. Pod avbo nosijo dekleta črn baržunast trak, katerega žene ne smejo več nositi. Srajčnik je snežnobel, ima široke rokave, dolge zapestnike, ki so obrobljeni tudi s čipkami. Modere je prišit h krilu, čez prsa nosi na tri vogale zganjeno svileno rožasto ruto. Dva vogala sta pritrjena ob pasu, tretji pa je potegnjen čez prsa navzgor, in pod vratom z iglo pritrjen na srajčnik. Krilo je navadno rožasto in živih barv. Nabrano je v goste gube, spodaj obrobljeno z zelenim trakom. Krilo je tako kratko, da sega le do kolen in da se vidijo podveze. Pravijo, da nosijo Ziljanke zato kratka krila, da jih ne ovirajo pri plesu, kadar se vrte. Predpasnik je širok in naguban ter tako dolg kakor krilo. Čez pas je Ziljanka objeta s pasom iz usnja, ki pa je bogato vezan z nitjo ali s kovinastimi žeblički. Nogavice so bele, pletene v buclje. Čevlji so

Le oni, ki je zatajil v sebi slovensko besedo, izdal slovensko mater, ki ga je rodila in dojila, ki je iztrgal iz svoje duše glas vesti, le oni izrodek človeških strasti se more spozabiti tako daleč, da gre moriti onega, ki je vse žrtvoval za procvit svojega naroda. Naša organizacija bo skrbel, da bo ostal njegov lik, kažipot vsemu narodu in prosvetnim delavcem.

nizki, rdeče obrobljeni. Starejše Ziljanke pa nosijo na glavi poleg robca tudi nizek klobuk, krila imajo dolga, prav tako tudi predpasnik. V Rožu in Podjuni pa nosijo dekleta na glavi zlate avbice in ne peče. Druga obleka pa je ista kakor ziljska.

Moški nosijo klobuk s širokimi krajevci, pod klobukom pa pisano svileno čepico z dolgim čopom, ki mu visi čez ramena. Srajca je bela, pod ovratnikom imajo zavezano svileno ruto. Telovnik je baržunast, rdeče barve z gosto našitimi srebrnimi gumbi. Hlače so kratke do kolen in irhaste. Jopič, janka imenovan, je kratek, rdeče podložen, gumbi so veliki kovinasti. Nogavice so modre in volnene.

V Bohinju in pa v Gornji savski dolini so nosile žene in dekleta zavijačke, to je trioglate rute iz platna ali šifona, ki imajo na spodnjem delu 8 cm široko čelo, ki je okrašeno z zlatim vezivom in obrobljeno z belimi čipkami. Jopič, špencer imenovan, je iz močnega blaga, vijoličaste barve, krila so široka, sešita iz treh pol temnega sukna, prav tak je tudi predpasnik, po dve poli širok svilen ali volnen in nekoliko krajši od krila. Nekoliko pod boki so imele opasan srebrn ali pozlačen kovinast pas, sklepanec imenovan.

Okrog Bleda so nosile žene avbe. Na ženitovanju pa jih je tudi nosila nevesta in družica. Čelo avbe je iz baržuna in okrašeno z zlatim vezivom. Vrh avbe, »lajzelec« imenovan, je bil izdelan iz belega nagubanega prozornega blaga, ki je bil podložen s finim

rdečim taftom. Na zadnji strani avbe je bila pritrjena pentlja iz pisanega svilenega traku, konca tega traku sta visela čez hrbet navzdol. Krilo je bilo slično kot so ga nosile ostale Gorenjke. Pozimi pa so ženske nosile kratke kožuhe.

Peče so nosile žene in dekleta po vsem Kranjskem v raznih krajih različno zvezane. Gorenjska dekleta so imela v tri ogle zganjene peče, zvezane okrog čela, tako da je vezen vogel prosto visel čez tilnik; ostala ogla pa so potegnile v podviseči vogel in ga zavezale vrh glave v pentljo, ki so jo zvale petelinčkov greben. Posebno fine vrste blago za te peče je bil perkal ali pa angleški tul. Srajčnik je bil iz finega perkala, okrog vratu so bile nabrano prišite čipke, rokavi so bili široki, kakor tudi zapestniki. Ruta je bila okrog vratu svilena, rožaste barve, na prsih sta se njena konca križala in bila vtaknjena pod predpasnik. Rute so si kupovale v domačih prodajalnah. Mnogo so jih pripeljali tudi iz daljnega vzhoda in iz Benečije.

Moški so na Gorenjskem nosili nizke klobuke, kastorce imenovane. Za klobuke so si pripenjali krivčke. Srajca je bila iz belega tafta, ki je imela položen ovratnik, pod njim pa je bila z lahkim vozlom zvezana svilena rdeča ruta. Telovnik je bil črn, baržunast z vdelanimi majhnimi rožicami. Gumbi so bili srebrni, okroglasti in gosto našiti. Hlače so bile kratke, irhaste ali žametaste, jopič je bil črn suknen ali žameten. Škornji so segali nad kolena. V slabem vremenu so nosili rdeče dežnike, pozimi pa kožuhe z lepim okrasjem na hrbtu. Pozimi so nosili na glavi tudi polhovke. Ta noša je ohranjena tudi v narodni pesmi, ki pravi:

Jaz bi mu kupila
sama za svoje:
lajbelček žametov,
da bi se spametval,
da bi ga nosil
fantič moj.

Hlače baržunaste,
z žido preštepane...

Vezano okrasje pri čelniku avbe je predstavljalo važno panogo ljudske umetnosti v 18. in 19. stoletju. Na njih

vidimo zlata srca, klasje, vejice, nageljne v tako imenovanem visokem vezivu. V ušesih so nosile ženske zlate uhane z obeski, nekatere so imele tudi murčke z obeski. V poznejši dobi so bogatejše nosile zlate zaponke na zlatih verižicah ali baržunastih trakovih. Posebno bogato okrašena je bila ženitovanjska avba, ki je imela nad čelom na tenčici pritrjen majhen venček iz rožmarina ali pa tudi iz suhih rož.

Pozimi so nosile na glavi posebne avbe iz mandrovine, ki so bile znatraj podložene s krznom in z njim tudi obrobljene, tako so bile dobro zavarovane pred zimskim mrazom.

V zadnjem času se je udomačila ljubljanska narodna noša. Žene nosijo močno naškrobane peče, zvezane z grebenom vrh glave. Obleka je iz črne ali bakreno rdeče svile. Predpasnik je črn, svilen, obšit s čipkami in zadaj zavezan s pentljo in dolgima trakovima. Sklepanec je srebrn ali zlat, s pentljo iz rožastega svilenega traka. Veliki so uhani v ušesih, zaponka pod vratom in verižica za uro. Nekatere imajo tudi zlate zapestnice. Posebno je učinkovita večja skupina takih narodnih noš. Kakor Gorenjke, tako so se nosile tudi Dolenjke in Dolenjci. Izjemo tvori le Bela Krajina. Moški so bili pokriti s kriljakom, to je širokim črnim klobukom, dočim so Poljanci nosili rdeče čepice. V poletnem času so nosili dolgo, do kolen segajočo robačo — srajco in široke bregeše (hlače). Robače in bregeše so bile iz domačega platna, čez pas so se moški prepasali z jermenom na zaponko. V tem pasu je bila vdellana tudi denarnica, ker so bile bregeše brez žepa. Za obuvalo so Belokranjcem služili čizmi. Pozimi pa so čez bregeše oblekli ozke hlače, ki so se tesno prilagale nogam. Hlače so spodaj devali v kopicke, ki so morale iz čizmov. Telovnik ali persluk je bil spredaj in zadaj iz domačega sukna, ob robovih obšit z zelenimi trakovi. Halja je bila tudi iz domačega platna. Belokranjska narodna noša, katero so nosile ženske, je bila za vse enaka. Obse-

gala je robačo, to je krilo na spodnjem životu in oplečje (ošpetelj) na zgornjem životu. Robača je bila nabrana v naborke. Oplečje je segalo čez pas, bilo je ohlapno, le pod vratom močno nabrano v naborke. Spreddaj so si opasale kratek, srednje širok vezan predpasnik. Okrog pasu so nosile štiri prste širok pas. Obutev so tvorili čizmi ali pa opanke. V zimskem času so nosile ženske zabunec, to je dolga neokrašena halja iz domačega sukna, brez rokavov. Okrog vratu so nosile le dekleta in mlade žene bele in rdeče koralde. Na glavi so nosile pečo, katero so zavezovale pod brado. V lase so spletale Belokranjice tako imenovane vpletke ali navez rdeče barve.

V nekaterih krajih so se pokrivalo dekleta tudi z jalbami. To je okroglo pokrivalo iz domačega platna, rdeče in modro vezano, spredaj so bile našite čipke, ki so padale do čela. Form je bil navadno črno naličen.

Noša Savinjščanov je bila precej podobna gorenjski narodni noši. Moški so imeli širokokrajne klobuke, pod klobukom so nosili pisane čepice s čopom na koncu, srajca je bila iz domačega platna, telovnik rdeč, z eno vrsto srebrnih gumbov, jopič je bil modrikaste barve iz sukna, hlače so bile prvotno irhaste, bele nogavice, okoli pasu so nekdanj nosili usnjate pasove (pojase) za denar. Tudi visoki škornji so bili v modi. Ženske so se pokrivalo tako, kakor drugod, to je s pečo, obrobljeno s finimi čipkami. Te so imele zavezane tako kakor na Kranjskem, s petelinčkom vrh glave. V okrasju peč se je najlepše izkristaliziralo slovensko žensko ozaljševalno čustvo, v katerem se zrcali slovenska duša. Moderc je bil prišit h krilu in je bil iz istega blaga ali pa tudi raznobarven, robci so bombažasti ali svileni in so prekrižani na prsih, kakor na Gorenjskem, Jopa sega do pasa in je sukna, svilena ali baržunasta. Krila so pozneje imenovale janke in so bila iz modrega bombažnega blaga. Spodnjih kril so na Pohorju nosile včasih po 10 ali pa tudi 20, samo da so bile bolj košate.

Pas je kovinast, prepasane pa so tudi s trakovi. Predpasnik je bil širok iz modrega bombažastega blaga, za praznike pa tudi volnen ali svilen. Nogavice so bile bele, obuvalo pa so tvorile čizme pa tudi opanke in škornji. Dekleta so morala nositi kite, kar jih je ločilo od omoženih, kakor poje narodna pesem:

Moža nemrem dobiti
Oh? Kaj bode z mene?
Kite moram nositi,
oh nesrečno breme!

Moški Prekmurci so nosili široke hlače iz domačega platna. Srajca je bila iz belega platna in je imela široke rokave. Oblačili so jo čez hlače kakor Belokranjci. Čez srajco so se prepasali z usnjatim pasom. Telovnik je bil baržunast temnozeleno barve in je imel dve vrsti srebrnih gumbov. Jopič je bil suknene modre ali zelenkaste barve. Obuvalo so tvorili škornji, ki so segali do kolen. V gležnjih so bili nagubani. Na glavi niso nosili klobuka, temveč črno sukno čepico, z lepo zaponko ob strani, za njo pa zataknen šopek cvetic. Ženske so imele krilo iz finega volnenega blaga, široko, podolžno nagubano in rdeče barve. Moderc je bil prišit h krilu in je bil pošit z barvastimi trakovi. Predpasnik je bil črn, obšit s črnimi čipkami, zadaj pa pentlja z dolgima trakovoma. Rokavci so bili iz belega domačega platna, spredaj nabrani, pod vratom zapeti z zlato zaponko. Deklice so nosile kite po hrbtu navzdol, na koncu kit pa rdečo pentljo. Žene pa so nosile peče. Za obuvalo pa so bili kakor pri moških tudi pri ženskah škornji.

Dr. J. Ev. Krek:

1. Fant ljubi lepo knjigo!
2. Pa še prej ko lepo knjigo, ljubi svojo narodno pesem.
3. Veliko narodnih pesmi se je že pozabilo, ker nam jih nihče več ne poje; veliko narodnega blaga se je izgubilo, ker ga nihče ni zbral.

Narodno nošo nam je ohranila tudi narodna pesem, v kateri poje Valentin Vodnik v Zadovoljnem Kranjcu:

Ima oblačilo
iz domačega padvana,
ženica pa krilo
iz pravga mezlana:
se sveti na lice,
ko pirh moj škrlat,
nje šapelj, iglice,
nje modere je zlat.

Ljudska umetnost je torej tudi v narodni noši prišla do vidnega izraza. In ta narodna noša pride predvsem do veljave takrat, kadar narod nastopa v večji množini v svojih pestrih nošah, kar se je zgodilo zlasti ob veličastnih kongresih v Ljubljani, ko je nad 2000 Slovencev in Slovenk tudi s svojo nošo pokazalo svetu samobitnost slovenskega naroda.

II.

Ljudska umetnost

Kmečka hiša je najmočnejše utelešenje ljudskega duha, ki nam odraža vso usodo in bistvo naroda. Ni čuda, da ima vsak narod na svojski način zgrajene hiše. Lahko ločimo štiri tipe ali skupine slovenskih hiš. To so: gorenjske ali alpske, vzhodne ali panonske in južno zahodne ali kraške hiše. V slikovitem planinskem kraju je še ohranjen tip kmečke hiše, ki je po mnenju marsikoga najlepši in najzanimivejši med vsemi slovenskimi hišami. Ko se je naš največji arhitekt Plečnik ustavil sredi bohinj-ske vasi in gledal hiše s pomoli, ganki in hodniki, je izjavil, da se v tej bohinjski hiši hranijo take prvine umetnosti, s pomočjo katerih bi lahko okrasil najbolj razkošne gradove.

Prvotno so bile hiše lesene, kar nas spominja na slovansko hišo. Pozneje so pa lesenim izbam prizidali zidane kuhinje in veže.

Nekaj lepega hrani na sebi gorenjska hiša. Nepoznani so tisti gradbeniki, ki so delali načrte za mogočne gorenjske hiše. Pričajo pa o okusu, da je graditelj mojstrsko izbral prostor in način stavbe, ki se najbolj prilaga goratemu svetu. Na celoten

značaj in pa na vnanje lice slovenske hiše so vplivali poleg pokrajine tudi vremenske razmere. Različno gradivo, krajevne potrebe in ljudski čut. Gorenjska hiša priča tako o visoki kulturni stopnji, o gospodarskem načinu in o finem okusu Gorenjca. Zato se zrcali v taki hiši življenje, pa tudi duša Gorenjca. Pritličje je zidano, vhod tvorijo obokana vrata, okna imajo kamnite okvire, polknice so barvane, v oknih pa je železno okovje, med okni vidimo starodavno fresko sv. Florijana ali sv. Družine. Prvo nadstropje je leseno, okrog in okrog ga obdaja hodnik ali gank. Ta hodnik je obit z deskami, ki so umetno izrezljane. Na hodniku stoje košati nageljni, ponos gorenjskega dekleta. Tudi podstrešje je leseno, streha je po navadi iz lesenih skodeč, močno povešena zaradi obilnega deževja in snega. Gospodarsko poslopje je po navadi združeno s hišo. Spredaj je vrtiček poln cvetja. Na sadnem vrtu je postavljen čebelnjak.

Ne samo zunanost tudi notranost gorenjske hiše je lepa in dovršena. Strop je lesen in leži na močnem osrednjem tramu. V kotu je široka peč z zelenimi pečnicami in z zapečkom. Okrog peči je postavljen česlesnik, kjer se suši obleka. V drugem kotu je tako imenovani bobkov kot. Ob stenah stoje široke klopi. Bela javorjeva miza in lepo izrezljani stoli. V kotu nad mizo je domač oltar z lepo vezanim prtom, s križem, ki ga obdajajo slike, slikane na steklo. V ta kot postavljajo tudi jaslice in šmarnice. V steni je zidana omara, kjer so shranjene obveze in domača zdravila. V sobi se nahaja tudi lepo poslikana postelja-zibelka, dalje kolovrat, metrga, kjer mesi gospodinja kruh. Lepo izrezljan žličnik in leva, kjer so žgali, ko še niso poznali petroleja in elektrike, trske. V taki hiši se človek počuti res domače. Zato se ne čudimo, da najdemo danes v mestu skoraj v vsaki večji hiši tudi kmečko sobo. Meščan, ki ga obdaja mestno življenje in mestna okolica, pogreša domačnosti in to mu nudi le kmečka soba. Kjer koli so ohranili to opremo naj

jo zvesto čuvajo kot dediščino svojih prednikov.

Skrinja tvori glavni del pohištva v kmečki hiši. Še dandanes jo uvrščajo med moderno pohištvo kot okras ali spomin na staro pohištvo. Znanе so zlasti cechovske skrinje z grbi raznih obrti. Lepo ozaljšana skrinja pa je spadala brezpogojno tudi med nevestino balo. Take skrinje so bile lepo izrezljane ali vsaj poslikane. Predstavljajo nam v sredi Marijino zaroko s sv. Jožefom ali kako drugo sveto-pisemsko zgodbo. Poleg tega so take skrinje okrašene z vazami, v katerih poganjajo mogočni cvetovi gavtrož in nageljnov.

Po poljanskih hribih in po nekaterih krajih Gorenjske niže Kranja so ohranjene enonadstropne zidane hiše, na katerih so vidne slike. V prvem nadstropju imajo razne shrambe in žitnice. Podstrešje pa je tudi leseno in okrašeno. Tvorijo že nekak prehod k osrednji hiši.

Bolj preproste in manjše pa so tako imenovane dolensjske ali panonske hiše. To so večinoma vrhkletne stavbe, ki imajo tudi spodaj hleve ali shrambe za vino in so zato zelo primerne za vinorodne kraje Dolenjske in Štajerske. Položne stopnice vodijo v vežo, ki je obenem tudi kuhinja. Poleg glavne izbe imajo še majhno stransko sobico.

Nekaj svojskega pa imajo kraške hiše, ki so vse zidane s položnimi strehami, pokrite so s koriti iz opeke, ki pa so vzdani. To pa zaradi tega, ker na Krasu brije močna burja. Na teh hišah se že kaže tudi sredozemski vpliv.

Razveseljivo je, da v zadnjem času graditelji hiš upoštevajo domače okrasje in zato vidimo tudi novejšе hiše pozidane v smislu nekdanjega stavbarstva. Nikdar naj ne pozabimo vdihniti tudi v nove hiše lepo občuteno obliko in dih domačnosti, ki je lastna stari slovenski hiši. To domačnost občutimo takrat, kadar se vrnemo iz tujine v domovino, ali ko pridemo iz mesta v našo vas, kjer se bleste stare hiše, razvrščene okrog bele cerkvice.

Čisto svojstvena stavba, ki jo poznajo samo Slovenci, so naši kozolci. Teh stavb ne vidite nikjer drugje v Evropi, kot edinole na slovenski zemlji. Kljub temu, da ne nudijo človeku bivališča, temveč so samo shrambe za seno in žito, neke vrste sušilnica, pa so vendar prikrojene slovenski hiši in hranijo tudi domače okrasje.

Celo znamenja, ki stojijo na polju, na križpotjih v gozdovih, imajo nekaj pristno našega — slovenskega. Res, da postavljajo tudi drugi narodi križe in kapelice, toda njihov način je dragačen kakor naš. V teh znamenjih je ohranjena naša ljudska umetnost, starodavne freske nam pričajo o umetniški nadarjenosti našega ljudstva. Tudi te kapelice hranijo našo zgodovino in so žive priče naše preteklosti.

Največ ljudske umetnosti pa zasledimo v naših cerkvah, ki stojijo po gričkih širom Slovenije. Oblika stolpa, vhodi, prizidki, torej že zmanjost nam priča o naši ljudski umetnosti. In če prestopimo prag take cerkve se ne moremo dovolj načuditi lesenim stropom, ki so krasno poslikani, stene okrašene s freskami in lepi zlati oltarji. Ponavljajo se motivi nageljna ali klinčka, srčne oblike, kar je gotovo čisto slovenskega izvora. Vse to ustvarja samosvoj slovenski slog, ki se več ali manj razlikuje od drugih slogov. Nastal pa je v začetku naše samobitnosti in se razvijal in rasel z narodom.

Ljudsko slikarstvo se kaže predvsem v cerkvenih freskah, dalje v lepo poslikanih lesenih stropih, v slikah, ki nam predstavljajo sv. Krištofa, sv. Florijana ali sv. Družino. Ohranjenih nam je mnogo slik tudi na steklu. Da celo rokopisi hranijo slovensko ornamentiko. Tako nam je ohranjen srednjeveški rokopis iz Bistriškega samostana pri Vrhnaki iz leta 1347., kjer so okraski izdelani svojstveno, domače in preprosto. Lahko trdimo, da to okrasje tvori nekak prehod med staroslovenskimi in začetnimi slovenskimi ornamentami.

Leseni stropi v naših cerkvah segajo nazaj v 15. in 16. stoletje. Po

navadi so ti stropi poslikani in okrašeni. Zgotovljeni so preprosto, toda tako, da učinkujejo s svojo domačnostjo.

V 18. stoletju so se pojavile slike na steklo v gotovih krajih Gorenjske, v Poljanski in Selški dolini, v Bohinju in Črnem vrhu nad Idrijo so nastale hišne slikarske delavnice. Te slike so narejene enostavno in predstavljajo posamezne svetnike, okrašene so z rožami. Ljudska umetnost ima v teh slikah svoje najvrednejše in najizvirnejše dobrine, ki spadajo v duševno območje kmečkega življenja in doma.

Ena najzanimivejših pojavov na polju ljudskega slikarstva so gotovo slikane panjske končnice, ki kažejo dragocene zaklade ljudske domišljije, pa tudi zdrav humor ali šaljivost slovenskega kmeta. Te končnice so zato vredne, da se seznanja z njimi svet, ker je ta panoga slikarstva slovenska posebnost, s kakršno se ne more ponášati noben drug narod v Evropi. Gorenjski čebelnjak je nekaka ljudsko umetnostna galerija slik. Največja tovrstna zbirka je ohranjena v ljubljanskem muzeju in šteje nad 650 končnic.

Vrste se dogodki iz vsakdanjega življenja. Večkrat vidimo naslikan prizor, kako hudič babi jeziki brusi. Znano je, da ima ženski spol dolge jezičke, ker rad opravlja in pripoveduje stvari brez potrebe dalje. Zato si je naš preprosti človek predstavljal, da ima sam hudobec svoje kremplje vmes in brusi ženskam jezike.

Babji mlin nam kaže žensko lastnost, ki je vedno bila in bo: želja ostati večno mlada. To smeši slika na ta način, da nam predstavlja mlin, v katerega prinese kmet staro grbasto ženico, jo vrže v mlin in na drugi strani pride mlada njemu v naročje.

Pogostna je nadalje slika, kako se ženske tepejo za moške hlače. S kuhalnico, ključi ali še z drugim orožjem se med seboj obdelujejo samo, da bi hlače dobile v svojo last. Vidimo, da so panjske končnice najznamenitejši predmet slovenskega ljudskega slikarstva. Neznani so ti sli-

karji, vendar je veliko slik prišlo iz preproste delavnice iz Selške doline. Dr. Vurnik pravi, da je v Selcah Podnartovčeva Micika naslikala na stotine panjev. Navadna končnica je veljala 5 krajcarjev, za en »zeksar« pa je namalala celo vojsko. Kakor nam je narodna pesem ohranila ljudsko dušo v svoji melodiji, tako nam je ta panoga ohranila dušo našega kmeta na sliki.

Tudi ljudska plastika ali kiparstvo priča o umetniški nadarjenosti našega naroda. Lepo so izrezljani križi v bohkovem kotu, bridke martre, razni svetniki v kapelicah itd. Veliko teh kipov je ohranjenih pod Kamniškimi planinami, kjer je preprost samouk Erzar, ki je bil mlinar po poklicu izrezljal veliko število kipov in kapelic. Zato smemo njegovo podobarstvo šteti med naše najlepše umetniške spomenike.

Znane so preslice, ki so lepo izrezljane in so jih uporabljali pri kolovratih. Preslica z iglo in rožico je bila najlepše okrašena ter je prekašala glede umetniške izvedbe vse do mače izdelke iz lesa. Preslice so navadno poklanjali fantje svojim izvoljenkam za novo leto ali god.

Med lesene lepo okrašene rezbarske izdelke prištevamo tudi pipe in bohinjske čedre, katere izdelujejo na Gorjušah. Ta obrt je stara že nad 200 let. V les vdoljujejo bisere iz školjke in sestavljajo čebelice, orle in druge podobe.

Tudi mali kruhek, ki je znana slaščica iz pšenične moke, kateri je primešan med, poper, nageljnovc žbice, hrani svojo ljudsko umetnost. Sloveli

Krekova zlata vodila modremu življenju:

Delavec in delo.

1. Fant, ne misli, da te bodo drugi spoštovali, če se sam ne spoštuješ!

2. Sebe spoštuješ, če vestno opravljáš svoje dolžno delo.

3. Sekira in pero, rovnica in knjiga, oboje je častno orodje v roki delavnega in vestnega človeka.

so zlasti izdelki iz škofjeloškega okraja. Testo se polaga v skrbno izrezljane modele, ki nam predstavljajo razne figure, punčke in srca. Kruhke so poklanjala dekleta fantom za god ob priliki žeganja ali sejma.

V Beli Krajini dekleta za veliko noč na poseben način olepotičijo jajca, ki nam predstavljajo novo življenje, dajejo jih po navadi dekleta fantom za velikonočno darilo. Vse to nam kaže kako velik zaklad je nam ohranjen tudi v našem slogu in v ljudski umetnosti. Ako bomo črpali iz obilne zakladnice narodnega blaga, bomo ustvarili visoko oblikovani domači okrasek, ki bo v čast in ponos ne samo našim obrtnikom in umetnikom, temveč ga bodo uvaževali tudi drugi narodi.

III.

Negujmo narodne pravljice in pripovedke!

Pravljice in pripovedke najdemo v vseh časih in pri vseh narodih. Njeno bistvo je večno in neizpremenjeno. Pravljice in pripovedke so tiste večne tvorbe, ki jih ljubijo in razumejo narodi. Mnogo naših sedanjih pravljic in pripovedk so ustvarili pesniki in pisatelji, na ta način so jih ohranili, da se niso izgubile. Za vsak narod pa so pravljice in pripovedke zaklad, ki ga moramo skrbno čuvati in negovati.

Med pravljice štejemo razne dogodke, ki nas spominjajo na zaklete kraljčine, na ženo, ki se je spremenila v kačo na Malem gradu, na hudobnega zmaja, na divjega moža, na čarovnice, na rojenice, na morsko deklico, katere rebro se hrani v cerkvi v Crngrobu ali pa o škrahtih, ki čuvajo skrite zaklade.

Komu ni znana pripovedka o **Zlatorogu**, ki je snežnobelega barve in se ponaša z zlatimi rogovi, po njem hrepeni vsak lovec. Če je ranjen od kroglice, poženo iz njegove krvi triglavske rože, ki ozdravijo vsako divjad. Srečnemu lovcu pa preti nevarnost, kajti Zlatorog je pod mogočnim varstvom rojenic, ki čuvajo zaklade v Bogatinu, ki so tako veliki, da jih ne more od-

peljati niti 700 voz. Ta zaklad, bi odkril samo tisti, ki ustrelili Zlatoroga, kar se doslej še ni zgodilo. Enkrat je bil baje zadet, ampak ga je ozdravila triglavska roža.

V svoji jezi je poteptal krasni vrtilček na Triglavu, kjer se je pasel, tako da je nastala puščava. Rojenice, ki so obdajale ta vrt so se ga od te ure izogibale. Šele čez 700 let bo pognala iz triglavske stene jelka, iz njenega lesa bo stesana zibelka za tistega otroka, ki bo lahko dobil zaklad v Bogatinu. V okrilje Zlatorogovo spada tudi povest o Trentarskem študentu in Srebrokrilcu.

Med našim narodom živi živa vera, da mora deseti brat ali deseta hčerka, ki se imenuje **desetnica**, od doma po širokem svetu. To pripovedko je mojstrsko obdelal tudi Josip Jurčič. Desetnica pa roma od hiše do hiše in živi od tega, kar ji dajo ljudje.

Kdo ne pozna povesti o **lepí Vidi**? Ta povest je obdelana tudi v pesmi, ki se začinja:

Lepa Vida je pri morju stala,
črn zamorec po morju pride,
vpraša lepo Vido

Odpelje jo s seboj na dvor kralja
v Španijo, kjer se je loti tako domotožje
po svojem detetu in po svojem možu,
da je jokala noč in dan.

Na trgu tam v Celovcu
kamnitom mož stoji,
klobuk drži v svoji roci
pred njim bedan stoji.

To je spomin na ono povest o **kamnitom ribiču**, ki je preklel slovenski jezik, lko ga je menih v tem jeziku vprašal, če mu proda ribe. Na menihov ugovor zopet zakolne:

Naj te vrag odnese
Slovence vse s teboj,
vsaj v petdesetih letih
noben'ga več ne bo.

Menihova beseda, da Bog usodo vodi in da samo On pozna prihodnost in da bo kazen za njegovo kletvo ta:

Ostal boš na tej skali
na k'teri zdaj stojiš,
Boš v kamen se spremenil
in tu na pragu stal,
dokler bo kak Slovenec
še todi stanoval.

In predrzni ribič se spremeni v kamen. Preteče že 50 let pa čas še priti neče, ko ribič bo otet. Tej sorodna je tudi legenda o **Limbarski gori**. Ko sta potovala sv. Valentin in brat njegov sv. Peregrin ter prosila mlado vdovo za prenočišče, pa jih je ta zapodila od hiše. Prej bogata, jo tisto noč obišče nesreča:

Devet še ura bila ni
goved se v hlevu poduši.
Deset še ura ni
iz sodov vino izkipi.
Enajst še ura bila ni
že mrtva hčerka obleži.
In žena vsa omamljena
je s silnim vekom klicala
Pomagaj Bog, sv. Valentin
in brat njegov sv. Peregrin!

Nato ji pogori še hiša in:
ni bilo polnoči še preč
vse sreče žena nima več.

Druge so pripovedke, ki nas spominjajo na zgodovinske dogodke. Na narodne junake, kot sta bila n. pr. **Pegam in Lambergar**, ki sta se borila v dvoboju. V ta krog spadajo naše narodne pripovedke o Štampiharju, o Petru Klepcu in pa o Martinu Krpanu, kar je mojstrsko ohranil našemu narodu pisatelj Levstik v istoimenski povesti.

Kakor narodna pesem, tako nam tudi narodna pripovedka beleži junško dobo Slovencev v boju s **krvoležnimi Turki**. V tej dobi je rasel rogum in samozavest slovenskega očeta. Zraslo je narodno viteštvo. Grof Ravbar, Ivan Hunjadi, kraljevič

Marko in **kralj Matjaž**, katerega je slovensko ljudstvo obdalo s posebnim čarom. Matija Korvin, to je resnično ime kralja Matjaža, se je našemu ljudstvu prikupil po svojem razumnem vladanju in svojem junaštvu. Takrat so imeli Slovenci žive stike z ogrsko državo in so se skupno z Ogrborili proti Turkom. Zgodovina pripoveduje o Matijevelem bojnem pohodu na Koroško, na kar nas spominja kapelica na Gosposvetskem polju in spominska slika v Gosposvetski cerkvi. Na tej sliki beremo, da je kralj Matija in njegov stotnik Mavbič, v boju zoper avstrijsko vojsko taboril pri tej cerkvi. Pripovedka ve povedati tudi, da je bil kralj Matjaž ustoličen na Gosposvetskem polju in da je bival na Krnskem gradu. Bujna domišljija pa ga je vrh tega z njegovo vojsko prestavila v skalovje Pece, kjer se mu njegova siva brada ovija okoli kamnite mize. Prikazal se je nekemu vozniku in mu odkril svoj podzemeljski grad z vsemi zakladi.

Kakor so dragoceni zakladi, ki jih hrani kralj Matjaž, tako in še večjo vrednost za vsak narod pa imajo narodni zakladi, ki jih hrani tudi naš slovenski rod. Ti zakladi so naša zgodovina, slovenska beseda, naša narodna umetnost, naša narodna pesem, pripovedka in pravljica, naša narodna noša, naše šege in običaji. Dolžnost vseh Slovencev in Slovenk pa je, da ta zaklad skrbno čuvajo, ga negujejo in izročajo iz roda v rod.

Knjižnica

Ljudska knjižnica v Ljubljani se lepo razvija in je iz skromnih početkov postala ena največjih ljudskih knjižnic, ki šteje **18.000 knjig**. In sicer ima 9300 slovenskih, 400 italijanskih, 1000 hrvatskih in okrog 7000 nemških. V knjižnici je vpisanih 2025 članov, kateri so si izposodili od 1. IV. 1941 do 1. X. 1942 nad **63.000 knjig**. Izposojenih je bilo slovenskih knjig nad 41.000, italijanskih okrog 2000, srbohrvatskih prav toliko in 18.000 nemških. Knjižnico je obiskalo dnevno

približno 60 oseb, katere so si izposodile 147 knjig.

Knjižnica skrbi vedno, da se izpopolnjuje z najnovejšimi knjigami. Tako je bilo v preteklem letu nabavljenih 1065 knjig, polovico slovenskih, druga polovica italijanskih in nekaj nemških. Nekaj knjig je bilo izločenih iz zbirke. Obisk v knjižnici se je povečal v zadnjem letu za 3669 obiskovalcev. Število izposojenih knjig se je povečalo za 22.877. V poslovnem letu 1940. je namreč izposodila 13.942 obi-

skovalcem 30.355 knjig. Tako vidimo, da je v poldrugem letu knjižnica izposodila še enkrat več knjig, kakor v prejšnjem letu. To je zadovoljivo znamenje, da je knjižnica sodobna, in da se zanimanje za knjige vedno bolj širi, saj ostane resnični rek: »Tvoj najboljši prijatelj je dobra knjiga.«

Nove knjige

Fajdiga: Pisma o trpljenju. Družba sv. Mohorja je založila knjižico, ki nosi omenjeni naslov. So to izbrani govori, katere je imel pisatelj svoj čas v radju, potem so pa izšla kot četrtri zvezek »Studentev žive vode«. Pisatelj jih je nekoliko izpopolnil in so kot taka zopet izšla vsem trpečim v veliko tolažbo! Na marsikatero vprašanje dobimo v knjigi jasen odgovor. Saj dandanes ni hiše ne družine, kjer ne bi trpljenje potrkalo na vrata. Morda trpiš sam, morda trpi tvoj brat ali tvoja sestra. Mesto tolažilnega odgovora ji podaj to knjigo. Knjižica velja broširana L 6.—, vezana L 12.—.

Ljudska knjigarna je kot dvanajsti zvezek »Naše knjige« izdala slovenski izvirni roman iz Prlekije pod naslovom **Goričanec**. Roman je napisal pisatelj Stanko Kociper, ki nam je znan že po svojih dramah: Zasad in pa Šentjurski provizor. Pisatelj je v tem romanu pokazal vso svetlobo vinorodnih goric ter nam podal Goričanca, to je lastnika goric tako, da ne bo nikdar več izginil iz slovenskega leposlovja. Knjiga spada na prva mesta v ljudskih knjižnicah.

»**Slovenčeva knjižnica**« je izdala kot nagradno knjigo k prvemu letniku »**Veliki beli molk**«. Knjigo je prevedel France Stopar iz francoščine. V knjigi nam podaja pisatelj ne kak roman o Aljaski, kakor bi človek pričakoval pod naslovom, temveč je to zbirka posameznih dogodkov, katere je doživel človek, ko je iskal zlatih zakladov na Aljaski. To torej ni zaključena povest, ampak so prerezi z Aljasko, bežne črtice, ki nam odkrivajo duše teh ljudi, ki žive leta in leta ločeni od sveta v »deželi, ki plače«. Knjigo priporočamo v nakup knjižni-

cam. »**Ljubezen, ki rešuje**« je naslov prevodu zgodovinskega romana, ki je izšel v dveh zvezkih »Slovenčeva« knjižnice. Prevod je oskrbel Anžič in bo dobil gotovo mnogo bralcev, kakor jih je imela povest **Dušica** od iste pisateljice. Povest je napeto pisana in našel bo v povesti velik idealizem, ki ga sedanji čas skoro ne pozna več.

Neznani učencee, roman iz Kristusovih časov, ki ga je prevedel iz italijanščine pisatelj dr. J. Lovrenčič. Glavni junak romana je Marco Adonie, to je tisti mladenič, o katerem poroča sv. pismo, da je v trenutku, ko so Jezusa prijeli na Oljski gori zbežal brez obleke. Življenje poganskega Rima in judovskega Jeruzalema je natančno popisano v povesti. V mični zgodbi nastopajo tudi sveto-pisemske osebe kot Marija Magdalena, Juda Iškarijot, Baraba in drugi. Obe knjigi priporočamo za društvene knjižnice.

Najbolj razširjena slovenska knjiga je brošura prelata Janeza Kalana: **Kristus kralj**. Doslej je že izšla v italijanščini. Tudi v španskem jeziku je izšla in je zelo razširjena. Pravkar pa je izšel tudi angleški prevod. To je gotovo rekord, ki ga je doživela slovenska knjiga ter moramo pri tem pisatelju samo čestitati.

Pavliha, knjiga o ročnih lutkah, spisal **Niko Kuret**. Pisatelja poznamo, da se že dolgo časa trudi, da bi se igranje z lutkami čimbolj razširilo tudi med našimi prosvetnimi domovi. Prosvetna zveza sama se je opetovano zavzela za to vrstno igranje in ga priporočala vsem društvom, kot pravo mladinsko igranje. Pisatelj nam je v svojem delu nazorno podal pomen, značaj in zgodovino ročne lutke, tako pri nas, kakor v širnem svetu in opozoril na veliko vzgojno vrednost lutke z besedami: »Ne vzgajajmo lutk, temveč z lutkami!« Popolnoma praktičnega značaja je II. del, kjer je popisan postopek, kako izdelujemo ročne lutke in iz kakšne snovi naj bodo. Na podlagi tega si lahko vsakdo nabavi lutke, celo otroci. Tudi navodila za obleko in za oder obsega knjiga.

Posebno poglavje pa govori o igranju z lutkami ter o igrah. S to knjigo smo dobili pravi učbenik o ročnih lutkah, katerega ne more pogrešati nobeno prosvetno društvo, ki se peča z mladino. Posebno pa je posrečeno dejstvo, da je dodal knjigi tudi tri lutkovne igrice, in sicer: Radovedni

Pavliha, Pavliha in večča, ki je nekaka pravljica igra, in tretjo: Pavliha v stiski. Ta knjiga bo gotovo vzbudila marsikakega lutkarja, amaterja, ki bo ponesele to družinsko igro v naše družine in društva. Knjigo toplo priporočamo vsem društvom kot praktični priročnik.

Društveni obzornik

Kadar se utrga oblak, je naslov domači igri, katero je spisal Joka Žigon in katero je v nedeljo 4. oktobra uprizoril Rokodelski oder v Ljubljani. Občinstvo je dvorano napolnilo ter z zanimanjem sledilo poteku igre. Morda bi bilo umestno, da bi v lažje razumevanje v začetku podal kdo glavno vsebino.

»Firma« na Rokodelskem odru. To lepo poljsko veseloigro nam je v nedeljo 18. oktobra podal Rokodelski oder v posrečeni režiji g. Korošca. Okusna je bila scenerija, katero so pripravili rokodelci sami ter s tem omogočili velik uspeh svojih tovarišev in igralcev.

† **Janko Ferjan**. Dne 1. septembra tega leta je v Olševku nad Kranjem nenadoma umrl, zadet od zločinske partizanske krogle, splošno znani in priljubljeni trgovec in posestnik gospod Janko Ferjan, star šele 55 let. Pokojni je bil daleč naokoli znan zaradi svoje neumorne delavnosti, ki jo je razvijal zlasti na zadržnem in prosvetnem polju. Vodil je svoj čas mlekarske zadrage v Goričah, na Trsteniku in v Predosljih, mnogo let pa izvrstno urejeno svojo mlekarno na Visokem. Ljudska katoliška prosveta mu je bila vedno zelo pri srcu, zato ni čudno, da je ob živahnem sodelovanju sovaščanov, pa tudi z ogromnimi lastnimi žrtvami sezidal v Olševku mogočen prosvetni dom, kjer je s svojo soprogo Manijo roj. Jagodic, znano ljudsko pesnico, posvečal večer za večerom, pa tudi nedeljo za nedeljo pravi ljudski izobrazbi. Kot cerkveni ključar olševske duhovnijske cerkve je nosil melahko breme dolga leta, bil pa je tudi duša ondotnega cerkvenega

pevskega zbora. Zaradi svojega ljudomilega značaja priljubljen pri vseh, ki so ga poznali, je bil daleč na okoli znan tudi zaradi svoje velike dobrodelnosti. Zato bodo ob njegovi nenadni smrti občutili težko izgubo vsi, ki jim je bil rajni dobrotnik, in vsi, ki jim je bilo njegovo neumorno in plodono delo posvečeno. Naj počiva v Bogu!

Velik uspeh »Dni hrvatske knjige«. Poročali smo že, da je hrvatski državni zavod za narodno prosveto nedavno organiziral po vseh večjih hrvatskih mestih in krajih teden hrvatske knjige. Po zaključku tega tedna poroča hrvatsko časopisje, da je omenjena prireditev v vsakem pogledu uspela. Ljudje so v tem tednu zelo kupovali hrvatske knjige in dela znamenitejših tujih pisateljev. Tako je med drugim Društvo sv. Jeronima prodalo mnogo deklških romanov, zgodovinskih romanov in povesti ter mladinskih knjig. V paviljonu Matice Hrvatske so ljudje najbolj segali po dr. Budakovih delih. Knjigarna Kugli je poleg leposlovnih knjig prodala zelo veliko slovarjev, predvsem hrvatskoitalijanskih in hrvatskonemških.

Zagreb bo dobil 23 novih palač in pet novih spomenikov. V založbi knjigarne »Velebite« v Zagrebu je izšla knjiga pod naslovom »Što smo obečali Poglavniku i domovini«. V tej knjigi so zbrane zaobljube, ki so jih ob obletnici NDH dala razna društva in ustanove. Na prvem mestu so se odzvala zlasti zagrebška društva, ki bodo v Zagrebu zgradila 23 društvenih domov. Dalje bo osnovanih 67 ustanov za šolanje siromašnih učencev in za podpiranje sirot. V zvezi s tem bo

izdanih 62 knjig, prirejeni bodo štirje koncerti, postavljene štiri spominske plošče in pet novih spomenikov. Dalje bo v Zagrebu ustanovljenih tudi devet knjižnic poleg drugih važnih pridobitev.

Neodvisna Država Hrvatska je bila zastopana na beneškem bienalu z uspešnimi, doma izdelanimi filmi. V letošnjem letu je NDH prvič začela s produkcijo domačih filmov in jo je tudi predstavila na bienalu v Benetkah. Na razstavo je bil poslan domač film »Straža na Drini«, dalje kulturni film »Barok v gornji Hrvatski« in posebna izdaja zvočnega tednika »Hrvatska v besedi in sliki«. Dokumentarni film »Straža na Drini« obravnava življenje v vzhodni Hrvatski in junaško borbo »Črne legije« proti odmetnikom. Film je v Benetkah dobil vsesplošno priznanje ne samo glede vsebine, ampak tudi zaradi načina obdelave. Posnet je prav dobro, ima polno lepih prizorov in je tudi dober, kar se tiče tehnične plati. Film je dobil za priznanje posebno kolajno. Kulturni film »Barok v gornji Hrvatski« je prikazal lepoto Hrvatskega Zagorja in njegovih stariških dvorcev iz 17. in 18. stoletja. S tednikom »Hrvatska v besedi in sliki« pa je država pokazala delo in napredek NDH v enem letu svojega obstoja. Glasba, ki je spremljala vse filme, je bila posrečeno izbrana. Vse te filme je izdelal hrvatski filmski zavod »Hrvatski slikopis«, ki bo deloval še naprej in oskrboval državo z domačimi zvočnimi filmi lastne produkcije.

Misijonska prireditve na misijonsko nedeljo v frančiškanski dvorani.

Vsakoletne misijonske prireditve ob priliki največjega praznika katoliškega veseljstva misijonske nedelje so se v Ljubljani že tako udomačile, da si misijonske nedelje brez njih kar ne moremo misliti. Zato je Družba za širjenje vere tudi letos oskrbela tako prireditve, ki se je vršila 18. oktobra dopoldne in popoldne v frančiškanski dvorani.

Prireditve je bila zamišljena v zelo

skromni obliki in z izključno otroškimi močmi; vendar moramo reči, da je v polni meri dosegla svoj namen: pri malih in velikih poslušalcih je poživila zavest o misijonski dolžnosti katoličana in vnela še večjo ljubezen za misijonsko sodelovanje in žrtvovanje.

Najprej sta nas pozdravila in nam na prisrčen način izrazila svoje želje in prošnje mali Indijanček in Indijančica. Po tem pozdravu je znani kvartet sester Krulje in Doberšek s čudovito ubranostjo zapel Tomčevo »Jezusovo oporoko«. Nato so nam deklice z globoko zasnovano zborna deklamacija »Oče naš« lepo podale bogato vsebino te Gospodove molitve. Sledil je Baragov del programa, pri katerem je najprej spet nastopil kvartet sester Krulje in Doberšek, in sicer s težko, na novo za ženski zbor uglasbeno pesmijo »Naš Baraga«, ki jo je nalašč za to prireditev skomponiral g. Jože Osana. Sledil je nastop indijanske in slovenske mladine pred Baragovo sliko, pri katerem se nam je posebno neizbrisno vtisnilo v spomin res lepo in dovršeno rajanje slovenskih deklic: »Šopek cvetja slovenskega sprejmi, dragi naš Baraga«. Nato so nam mali fantiči in dekljci zaigrali prizor »Misijonska pogodba«, ki nas je s pristno otroško veselostjo in razigranostjo zelo razvedril, da smo tako potem še bolj občutili trpljenje dveh poganskih deklic, s katerima smo sočustvovali v tri-dejanki »Indijski siroti«; to je bila največja in zadnja točka programa. Igranje je bilo, upoštevajoč mlade moči, zelo dobro, le pri zadnjem dejanju se je pri popoldanski predstavi nekoliko opazila utrujenost nastopajočih deklic.

Tako tudi letošnja misijonska nedelja ni ostala brez misijonske prireditve in mali kakor tudi veliki misijonski prijatelji, ki so obakrat do zadnjega kotička napolnili dvorano, so bili s prireditvijo splošno zadovoljni, bolj kot so pričakovali, in so odnesli z nje nov misijonski ogenj v svoje vsakdanje življenje. Prireditve je bila pač z ljubeznijo pripravljena, pa tudi z ljubeznijo sprejeta, zato ni čudno, da je dosegla svoj namen.

Francoska katoliška mladina pri naši Gospe de Puy. Več tisoč fantov iz vseh provinc Francije, vseh starosti in vseh položajev je v avgustu poromalo k starodavnemu Marijinemu svetišču v mesto Puy. Trdni v veri in upanju v božjo Previdnost, vsi enih misli in teženj, da si izprosijo pri Mariji moči za veliko delo duhovne obnove Francije in Evrope. Zadnjih 40 km so vsi prepotovali peš in so se po prihodu v mesto napolili k pontifikalni maši kardinala Gerliera. Ko so zvečer prvega dne mogočni reflektorji razsvetlili Marijin kip, ki gospoduje mestu, so mladi božjepotniki, utaborjeni na višinah krog in krog mesta, prižgali grmade, ki so napravile veličasten žarni venec okrog Marijinega kipa. 10.000 fantov s škofom iz Puya na čelu je opravilo križev pot. V trumah po 2000 skupaj, z velikim lesenim križem spredaj, so stopali okrog tri ure po mestnih ulicah in se povzpeli bosi po stopnicah do bazilike. Drugi dan jih je pri sveti maši na trgu 10.000 pristopilo k angelski mizi. Popoldne so molili vsi v procesiji. Zvečer so vprizorili zgodovinski dogodek, kako sta šla Izabela Romée, mati Ivane Arške, in Ivan iz Metza na božjo pot v Puy prosit Marijo za srečen izid Ivanine naloge. Fante je v radijskem govoru vzpodbudil k molitvi sam maršal Pétain.

*

Kdo je izobražen? Nedavno je v neki družbi naneseł pogovor na izobrazbo. Eden od družbe je menil, da je izobražen tisti, ki je takten in nežno čuteč. Nekdo je porogljivo pripomnil, da s tem ne pridemo daleč, da je izobražen le tisti človek, ki splošno in podrobno čim več vé. Vprašanje je le, je nekdo zaklical, ali tisti človek svoje znanje tudi lahko prebavi, ali ga

kot človeka kaj dviga. Izobražen je tisti, je slednjič pripomnil četrti, ki ima kulturo. Toda — kaj je kultura? je koj neki peti vprašal. Kratko in jedrnato je nato odvrnil gostitelj; pamet! Pogovor se je nato zasukal na druge zadeve. Saj — kaj bi bilo o tem še reči? Sleherni od družbe se je bil po svoje približal resnici, toda šele vsi skupaj so nemara imeli prav. Kaj zaleže kakemu človeku stvarno znanje, če je to znanje kakor nerazvezan voz? Podoben je hiši brez temeljev. Izobrazba se pričinja vedno s tem, kar je naravno, s prijetnim, človekoljubnim, s tem, kar je v srcu, s pravim razumevanjem človeka. Od tod se dviga tako rekoč v možgane. Ali pa ni na vsak način bolje, da vsebuje človek manj znanja, a da je to urejeno, kakor pa, če mnogo ve, pa je vse zmešano in neurejeno v njem? Lahko da zna kak človek ves konverzacijski leksikon na pamet, a če ni to znanje urejeno in uporabljivo, je ena sama puščoba. S čim pa se znanje ureja v naši glavi? Samo z duhom, s tisto silo, ki v našem razumu vse poveže v skladnost. Zgled: Če kdo sicer ve, da so atomi na svetu, a se ne zaveda, v kakšnem razmerju so drug do drugega, je njegova izobrazba samo zunanja. Ali: Če kdo pozna mnogo, posameznosti svoje usode, pa si ne ustvari nobene pravilne poti za svoje življenje, za tisto, kar se vprav njega tiče, takega človeka lahko samo obžalujemo. Mogoče je inteligenčen; izobražen pa ni. Vsakdo naj se kdaj vpraša, koliko je izobražen. Kako naj se vpraša? Po tem, kako misli, kaj dela in kaj opušča. Le tisti, ki je pameten, je izobražen, a pamet ni nič mehničnega. Pameten je pač tisti, ki zna spraviti v sklad srce, znanje in stremiljeje po duhovnosti.

Vsebina: V. Z.: Spomina vredni dnevi. — Dobrotnik slovenske kulture mrtev. — V. Z.: Čuvajmo naše narodne zaklade: I. ohranimo narodno nošo! II. Ljudska umetnost. III. Negujmo narodne pravljice in pripovedke! — Knjižnica. — Društveni obzornik.

Uprava: Pisarna Prosvetne zveze, Ljubljana, Miklošičeva cesta 7. — Odgovorni urednik in izdajatelj Vinko Zor, Sv. Petra c. 80. — Za Zadržno tiskarno v Ljubljani: Maks Blejcek

PROSVETNI ODER

SEPTEMBER - DECEMBER

1942-XXI

Vrednotenje umetnine

(Nadaljevanje in konec)

Umetnina, katere vir in cilj je človek, očituje isti dve sestavini, ki iz njiju obstoji človek: duha in snov, stremljenje kvišku in teženje k tlom. Umetnina, ki bi to ali ono sestavino zanikala, bi človeka ne zadovoljila. Skrajni naturalizem, ki bi duha tajil, je nesmiseln. Vsak človek, tudi materialist, čuti potrebo po duhovnosti v umetnini. (»Človeštvo žejja po božjem« — naturalist Zola v romanu »Lourdes«.) Enako je nujno, da se v umetninah bolj ali manj javljajo telesna zelenja človekova, njegovi góni in strasti. Tudi greh in grešne strasti se nas dojmijo kot nekaj zares človeškega — saj grešniki smo vsi. Zato še ni treba, da bi bil dojemalec umetnine, ki išči globlje v zemlji kot on sam, že tujec nasproti njej.

S subjektivnega stališča nam je torej razumljivo, da n. pr. kristjan privzemlje v svoj svet tudi umetnine, ki so pognale iz poganškega sveta, ali da tudi materialistu krščanski roman ni povsem tuj. Drži pa še vedno, da čim bolj se oddaljujeta življenjski gledanji stvaritelja in dojemalca, tem manj odziva nahaja umotvor v dojemalcu, tem manj možnosti ima, da mu bo dojemalec prisodil isto vrednost, kot jo je vanj položil umetnik. Do pičice določene meje se potegniti ne dado kot nikjer, kjer imamo opravka z življenjem.

Primeri, ki naj osvetli važnost subjekta pri motrenju umetnine: umetnina — kos pohištva, recimo stol. Za stol zahtevamo, da je udoben. Ta udobnost se pač meri po tistem, ki bo verjetno sedel na njem. Udobnost je torej relativna, odvisna od subjekta, ki bo stol uporabljal. (Velikemu človeku bo sicer normalen stol premajhen.) Isto je z umetniškim delom. Vsaka umetnina je namreč že vnaprej preračunana na uživalca, četudi na enega samega — avtorja namreč. Ker pa je v splošnem umetnost socialna, se mora umetnik zavedati, za koga dela.

Prehajamo k objektivnemu vrednotenju. Takoj se vprašamo, ali je potemtakem objektivno vrednotenje sploh možno. Je. Kakor je znano, da imajo stoli neke določene dimenzije, merjene za človeka normalnih proporcij, tako umetnina

tudi skušaj ustreči vprav normalnemu človeku, ne tistemu seveda, ki je v večini, ampak tistemu, ki je telesno in duševno razvit, kot to človeku (človeku v najboljšem pomenu besede) pristoji. Če upoštevamo najprej telesne pogoje: niti slepec niti glušec ne moreta služiti za merilo v umetnosti. Prav tako važne so duševne sposobnosti: zmožnost kombiniranja, fantazija, široko duševno obzorje, rahločutno srce, pamet, močan нравstveni čut, vernost. (Zdaj stopa v ospredje ta pogoj, zdaj oni, kakršne narave je pač umetnina. S tem pa še ni rečeno, da v kakem primeru lahko kak pogoj odpade. Slepec dá koncent gotovo manj kakor poslušalcu, ki ima poleg enako razvitega sluha še dober vid. Saj vemo, za koliko umetniškega užitka nas oropa še tako dober radijski prenos.) Govorimo seveda o idealnih pogojih, kar se sklada z začetno ugotovitvijo, da je namreč popolno dožemanje nemogoče. Popoln človek je ideal. A če se hočemo povzpeti do absolutnega vrednotenja umetnine, moramo vzeti za merilo estetsko čustvo vprav idealnega človeka.

Iz tega sledi važna ugotovitev o značaju absolutne umetnosti. Najvišja umetnost ne sme imeti v sebi ničesar, kar bi popolnega človeka ne zadovoljilo. Tudi ničesar, kar bi bilo proti nravnosti, zakaj kot kristjani bomo priznali, da spada k idealu človeka tudi to, da je svetnik... Preko umetnine veljajo iste zahteve tudi za umetnika.

V tej zvezi je zanimivo azijsko pojmovanje. Grosse pravi v knjigi Das asiatische Tuschbild: »Vzhodnemu Azijcu ni dovolj, da je nekdo velik umetnik, biti mora tudi plemenit človek, če naj bo podoba, ki jo bo napravil, resnično lepa. V sliki je dosežen višek lepote, če je izraz čiste in velike duše.«

Umetniško ustvarjanje si lahko razlagamo takole: umetnik zavzame po svoji dispoziciji do predmeta, ki ga namerava obdelati, določeno stališče. Ta vidik — ideja mu rečemo — je nekako žarišče, magnet, ki predmet ali snov prečisti, prepoji s svojimi žarki, pritegne k sebi vse najmanjše delce in jih uredi. Forma jin, dá in vsebino. Forma je zdaj tista ure-

jenost prej brezobličnega gradiva, vsebina pa to, kar ta oblikovana gmota govori.

Stare zahteve po harmoniji, proporciji, urejenosti so na ta način jasne. Pojasnjen pa je tudi harmonizator, urejevalec, ki je ravno ideja. Iz ideje izhaja vse: izbere si najprej gradivo in snov, ki ju smotrno oblikuje in jima vljuje vsebino.

Tako je jasno, da tista harmonija ni le v formi, temveč v vseh sestavinah in med njimi. Že gradivo ni brez pomena, ker neprimerano gradivo vede do kiča (mislj si Michelangelovega Mojzesa iz porcelana). Glasba dela s toni, ne s šumi, besedna umetnost zahteva čistega, slovnično pravilnega jezika (kar spada še h gradivu, ne k obliki). Snov spet ne sme biti izbrana na slepo, čim popolneje mora služiti ideji. Drugih sestavin ne sme prerasti, ker drugače govorimo o šundu. Ker je snov tista, ki veže umetnost z resničnostjo, mora biti življenjsko verna. Oblika, ki snov predstavlja, je prav tako vezana na pravo mero, ne sme biti površna, a tudi ne prerazkošna. Predmet nima oblike, ki mu jo je umetnik slučajno dal, ampak mu nujno pristoji ta ali ona.

Oblika zaradi oblike je zgolj artizem. Vsebina (nem. Gehalt) je lahko drobna misel, lahen dih ali pa grandiozna filozofija o življenju ali veličastno hrepenenje po sreči. Nekateri vsebini odrejajo vpliv na estetskost umetnine, češ da tako imenovana lepa vsebina še ni pôrok umetnine, če ni lepo oblikovana. To je res, a sklep je napačen, kot bi bilo napačno, če bi trdil, da je Gradnik manjši pesnik od Zupančiča, ker šibkeje oblikuje. Nasprotno je res: Gradnika odli-

kuje ravno globočja vsebina. Iz izkustva vemo, da dela, pri katerih je vsebina skrcena na minimum, a katerih forma presega povprečnost (ornament, kristalna vaza, tilhožitje), v vrsti umetnin ne dosežajo prvih mest. Pač pa spadajo na prva mesta vprav dela bogate, polne vsebine (preglej samo drame!). »Umetnina preneha biti umetnina, kadar nima več ne kulturnih ne življenjskih vrednot« (Kreitmaier). Saj niti snov sama ni indiferentna. Primerjaj snovi kaknega Brouwera (Oče briše sinčku ritko) in kaknega Rembrandta (Jakobov blagoslov) in odgovori, ali snov vpliva na velikost umetnine!

In končno ideja. Ta je tisti neizprosni gospodar, ki terja tako železno disciplino. Ta ukazuje in izbira. Cim več ima ideja sile v sebi, tem popolnejša je umetnina. Pri subjektivnem vrednotenju smo že ugotovili, da je absolutna popolnost nedosegljiva. Zdaj je nepopolnosti vzrok neprimerano gradivo, zdaj borna ali pretirana oblika, zdaj nična in banalna snov, zdaj puhla ali prevsiljiva vsebina. A četudi je z vidika umetniške ideje dosežena odtehtanost, še ni dan zadnji pogoj. Ali je vidik sam nepomemben? Rekli smo že, da čim silnejše je to žarišče, tem močnejša je umetnina. Le tista ideja, ki je sama v sebi absolutno harmonična, more dati umetnini absolutno harmonijo. Absolutno harmonična pa ideja ni, če ni v skladu z najvišjo resnico in dobroto.

Po teh dveh različnih potih smo prišli do istega zaključka. Dokazati smo hoteli prav za prav, da estetsko vrednotenje v bistvu ni drugega kot pravo kulturno vrednotenje, da umetnost ni nekaj, kar je onstran dobrega in zlega, marveč da je nujno povezana z najvišjimi pojmi resnice in dobrote.

Odnos stila do ljudske umetnosti

Jože Osana

Stil

Umetnina je zakonito urejen organizem, v katerem vsak najmanjši del smotrno služi celoti; umetnina torej ni samovoljno znesena kopica domislekov, elementov, materiala itd., ampak njeni deli rastejo drug iz drugega, so med seboj v harmoničnem odnosu in z logično umetniško doslednostjo povzročajo tisti odmev v človekovi duši, ki mu pravimo estetsko čustvo.

Popolnost estetskega čustva pa ni odvisna samo od človekove (dojemalčeve) zmožnosti, nagnjenosti in vsega, kar še sodi semkaj, ampak tudi od objektivno-formalne popolnosti, ki jo zahtevamo od umetnine. Umetniško ustvarjanje, bolj ali manj zapleteni in skrivnostni proces v umetnikovi duši, ki se odteguje raziskavojoči modrosti, skrivnosti, ki je stari

Grkom vzbujala svet strah pred pesnikom, češ da govori iz njega božanstvo, dogajanje, ki je v neki dobi povzročilo pretirano čiščenje pesnikov genijev, je le polovica dela, ki ga je treba opraviti; kajti kaj nam pomagajo še tako veličastna doživetja: dokler ostanejo v človeku zaprta, ne vemo še nič o njih, pa naj bodo še tako enkratna. Da more umetnik posredovati svojim soljudem ta čustva, misli, doživetja itd., mora njegova ustvarjalna darovitost uporabiti to ali ono materijo in zunanje, popolnoma od njega neodvisno veljavne zakonitosti stvarne narave, da ustvari iz njih in z njimi trajno delo, s katerim more posredovati tudi poznejšim rodovom lepoto, kakor jo je bil na poseben način doživel. Ta stran umetniškega ustvarjanja pa se precej manj odteguje presoji.

Predvsem je s te strani važno vprašanje tehnično-obrtna spretnosti, katero naj ima umetnik; kakor je z ene strani zmotno mnenje, da se da tehnično znanje pridobiti do skrajne popolnosti, s katero naj se šele prične umetniško delo, brez istovčasne umetnostne vzgoje, rasti in osterjenja umetniškega okusa ob delih odličnih mojstrov, je prav tako zmotno trditi, da je umetniško ustvarjanje zgolj vprašanje intuicije. Pri vseh velikih umetnikih je invencija porodila osnovno misel, umetnik pa je njeno zunanjo obliko izdelal, ker jo je znal, seveda s stalnim sodelovanjem fantazije in dobrega okusa.

Sodba neznačajnih ali nevednih presojevalcev, češ saj bo zgodovina ločila zrnje od plev, je prazna; saj Mendelssohn ni odkril Bacha kot zgodovinsko dejstvo, ampak kot globokega umetnika, čigar dela so bila tehnično enako popolna ob času nastanka kot ob stoletnici, kakor so popolna danes in bodo ostala taka tudi v bodočnosti.

Umetnina pa ne pripoveduje samo o umetnikovem doživetju; mnogokrat naravnost izdajalsko kaže napake, neznanje in pomanjkljivosti, ki se jim stvaritelj ni znal izogniti, kakor tudi odlike znanja, s katerim jo je ustvaril. Zato mislim, da ne bo preveč drzna trditev, da tehnične pomanjkljivosti mnogokrat dajo le slutiti globoko doživetje in kot gosta zavesa zakrivajo duhovno bogastvo vsebine, na drugi strani pa mu odlike dajo pravi podarek in tudi učinek pri dojemalcu.

Vendar pa je pri presoji in pri vrednotenju tehnično-formalne strani umetnine potrebna skrajna previdnost. Človeški duh si namreč kot oblikovalec materije izbira iz neskončno možnosti oblikovanja le tiste, ki mu iz teh ali onih razlogov najbolje ustrezajo. Zato je tudi presoja odlik in napak odvisna od najvažnejše poprejšnje ugotovitve, pod kakšnimi vidiki je duh pri ustvarjanju izbiral. Če postavimo to ugotovitev za temelj presoji formalno-tehnične plati umetnine, nam postane marsikaj nenadoma jasno.

Za primer naj nam služi likovna umetnost. Slikarstvo in kiparstvo ne moreta ustvariti ničesar, kar bi ne bilo že prej kakor koli oblikovano v naravi. Vendar se načini, kako slikarstvo ali kiparstvo obdeluje predmete iz narave, ko jih uporabljajo pri ustvarjanju slikarskih, oziroma kiparskih umetnin, bistveno razlikujejo. Duh izbira pri upodabljanju telesa med dvema skrajnostima; med najvernejšim podajanjem zgolj čutnega vtisa in med popolno abstrakcijo čutnega vizualnega vtisa, tako da postanejo upodobljeni predmeti in telesa zgolj simboli neke ideje ali literarne vsebine. Če upošteevamo še tretjo možnost upodabljanja, kjer je upodobljeni predmet obenem »vtis in izraz«, smo s tem postavili tri trdne temelje za presojo odlik ali napak v tehniki upodabljanja.

Tehnične posebnosti in značilnosti označimo s kratko besedico »stil«.

Če imenujemo podobarjevo zvestobo naravi in čutnemu vtisu »naturalizem«, ima ta poseben stil, kakor ga ima njegova popolna predanost idejnemu svetu v »idealizmu« in prav tako »vtis in izraz« »realizma«.

Kar je odlika in zahteva v enem stilu, je napaka in motnja v drugem. Zato je bistveno zmotna trditev, da slikarji idealističnega stila niso znali prikazovati telesnosti; prav nasprotno je res: duh, zvest svojemu gledanju sveta, je moral zavreči ves balast materije, da se je zgostila idejna vsebina. Tehnično skrajno izurjenost slikarja pa tudi te umetnine nedvomno izpričujejo.

Če govorimo o idealizmu, realizmu in naturalizmu, govorimo ne samo o stilu, ampak tudi o načinu, kako se podoba sveta in življenja sploh oblikuje v človekovi duši.

Zato je že v kali obsojen na neuspeh vsak poskus, ustvariti nov stil samo z estetskimi razpravami, umetnostnimi aforizmi, frazami itd. Borba za umetnostno formo in nov stil je borba za novo oblikovanje človekove duše in za nov izraz te duše. Le style, c'est l'homme. Stilna jasnost in doslednost je izraz trdne in dosledne umetniške osebnosti, stilna zmeda izraz slabotnega ustvarjalca. Pa ne samo posameznik, tudi doba dobi neizbrisen pečat doslednih in močnih, kakor tudi slabotnih dob, dob, ki nekaj drugega pripovedujejo in nekaj povsem drugega mislijo.

Odnos ljudstva do umetnosti

Od nekdanj je pravda o tem, ali je ljudstvo upravičeno izrekaati sodbe o novih umetninah ali ne. Nad negativnimi ljudskimi sodbami se predvsem pritožujejo nerazumljeni umetniki, češ »saj je ljudstvo nevedno, ne zna ceniti vrednosti v umetnini, zgodovina mi bo priznala pravo mesto«. Tako se upravičeno tolaži le umetnik, čigar umetnost je res umetnost bodočnosti; umetnostni samozavanci pa že v življenju dobe v ljudski sodbi dokončno obsodbo. Ljudstvo hoče predvsem življenjskih dragocenih vrednot v umetnini. Zato se tudi s stilom takih novih umetnin kaj kmalu sprijazni.

Pri prvem srečanju novega stila s ljudstvom pa pride prav pogosto do spora; ta trenutek namreč zahteva, da se mora stari okus umakniti novemu ali pa mu vsaj priznati mesto poleg sebe. Taki spremembi pa se ljudstvo redno upre; kajti pri spremembi stila ne gre samo, kakor smo že videli, za zgolj tehnične posebnosti, ampak za ves svetovni nazor človeka in dobe.

Ljudstvo pa, ki presoja umetnino statično, sprva ne more razumeti, da se bo moralo izmenjati gledanje, ki se mu je bilo privadilo, saj je navada »železna

srajca: in mnogo lažneje in prijetneje je ostati pri starem; iz istega razloga odklanja umetnine preteklosti, ker se v njihovo čustvovanje ne more vživeti; podobno usodo doživlja tudi ljudska umetnost preteklosti.

Ljudstvo pa je tudi čudovit prilagojevalec: iz umetninskih stilov privzema demante in z njimi ustvarja svojske umetnine, ki pa vedno ustrezajo splošnemu okusu. Zato bi mogli označiti ljudski stil za eklektični stil dobe, kot stilni izraz statičnega estetsko-subjektivnega čustvovanja, svetovnega nazora in kulturne stopnje ljudstva.

Ta odnos med stilom in ljudstvom ter njegovo umetnostjo pa ni samo enostranski, ampak je medsebojen v obeh smereh.

Razlika med umetno in ljudsko umetnostjo

Bistvene razlike med obema umetnostima ne predstavlja ne prefinjena in ne

groba izdelava, kakor tudi ne čas in poskusi, po katerih šele določi stvaritelj svojemu delu dokončno obliko; tudi spontanost najdemo pri obeh. Prav tako je iz ljudske in umetne umetnine razviden narodni značaj, svetovni nazor dobe in splošna kulturna stopnja naroda.

Ljudska umetnina se od umetne loči v bistvu v tem, da vedno nastane iz splošnega, statičnega ljudskega okusa, ki tudi ni nikoli prikrit in ga prav zato ljudstvo brez pridržka sprejme in osvoji.

Sklep

Ljudstvo je torej sposobno dojemati tudi stilno prefinjene umetnine; vendar je za popolnost dojemanja takih umetnin potrebna vizgoja okusa, tiste nežne in občutljive sposobnosti, ki zna ločiti odlike in napake v umetnini ter more dojemalec neposredno posredovati sleherni utrip umetnine. Šola pri najboljših mojstrih je bila še vedno najboljša šola.

Osnove naturalistične drame

(Nadaljevanje in konec)

Zahteva po skrajni resničnosti je bila neizpeljiva. Če ne drugje, je bil razlog vsaj v nezadostnosti pisateljevih sredstev, da bi kopiral naravo. Tako se namreč glasi ena izmed naturalističnih definicij umetnosti (A. Holz): umetnost — narava — x (x pomeni ravno nezadostnost jezikovnih sredstev). A slabost te zahteve po resničnosti, ki naj jo kot znanstvenik tudi pisatelj doseže z eksperimentom, je bila globlja. Ta zahteva je prezrla, da je pesnikovo ustvarjanje vse drugačen duševni proces. Umetnik vendar išče lepoto, ne resničnosti. Samo posnemanje še ne posreduje lepote. Ali iluzija resničnosti že bralca ali gledalca zadovolji? V mračnih slikah se vrste prizori skrajne nrvstvene razrvanosti, a nikjer vprašanja: kdo je kriv. Ker materializem krivde in odgovornosti ne pozna, je pač vzrok zla okolje ali rodovina. Ali mislečemu in moralnemu gledalcu tako gledanje na življenje ustreza?

Naturalistična drama, ki je zrasla iz takšnih pogojev, seveda ni mogla porabljati istih sredstev, ki se jih je posluževal klasicizem ali celo srednji vek. Poezija na odru je prenehala; vezana beseda, v kateri je Goethe dosegel višek svojega dramatskega ustvarjanja, je bila naturalizmu nesmisel, češ kdo pa govori v verzih? Shakespeare je pisal v verzih, proza pa je dodeljeval le glumačem, preprostim ljudem, služila mu je kot nasprotje vezanega govora (prim. Othella!). Naturalistični dramatik je mogel povzeti

le to stran Shakespeara. Tudi monologe je zavrgel, nasprotno je položil ves podarek v dialog, razgovor med osebami. Molière je še ljubil govorjenje vstran, naturalisti so to odpravili. A vse to še ni ugodilo prizadevanju po resničnosti. Kajti resnični ljudje ne govoré v knjižnem jeziku. Zato je treba knjižni govor nadomestiti z narečjem, ki je domalega posnet po živi govornici (G. Hauptmann).

Naturalistična drama se je sama po sebi povrnila h klasični ečnostni. Zgostila je pozorišče, zgostila čas in dejanje. Shakespeareovi gledalci so bili zadovoljni z napisom in so zato mogli za pesnikom v najrazličnejše kraje sveta. Naturalizem pa je domišljiji prirezal peruti. Glej in poslušaj, kar imaš pred seboj, in ne odmišlaj in ne domišlaj si ničesar! Zato je bil dramatik prisiljen zgnesti dejanje na en prostor in v en čas.

Za tehnični napredek gledališča pa je imel naturalizem ugodne posledice. Da bi si ustvaril čim večji privid resničnosti, je bila potrebna čim večja izraba tehničnih sredstev. Tako se je zaradi te potrebe gledališče obogatilo s kuliserijo, s svetlobnimi efekti, z garderobo itd. Toda če je ta tehnični razvoj služil samo temu, da je gledalčevo fantazijo dušil, ali je bil gledališču v prid?

Zapuščina naturalizma še danes vlada po naših odrih. Preccnimo sami, ali je za naše odrsko delo pozitivna. Ali povsem ustreza našemu gledanju na svet? Ali ustreza poslanstvu prosvetnih odrov?

Kultura in gledališče

Prvotni pomen kulture je obdelovanje. V tem pomenu se nam je še do danes ohranila tujka za razne nasade (žitna kultura itd.). Pozneje pa je beseda zadočila vse širši obseg. Tako nam danes pomeni vse človeško zavestno udejstvovanje od najosnovnejših skrbi za vsakdanje življenje do najglobljih verskih in znanstvenih dognanj. Ker je človek razumno bitje, je sleherno svoje delo stalno izboljševal, ga izpopolnjeval, dokler ga ni izoblikoval do neke notranje smiselne in zunanje izbrušene podobe.

Na splošno govorimo o tvarni in duhovni kulturi. Tvarna ali zgolj razumska si prizadeva predvsem za izboljšanje telesnega življenja in udobja, duhovna, нравna ali srčna pa poskuša izbrusiti notranjo podobo človeka. Besedo pa pri nas pogosto nadomešča tudi izraz civilizacija, ki ga rabimo tako za stvarno kakor tudi za srčno kulturo. Obe sta tuji besedi in nimamo pravega odnosa ne do ene ne do druge. Zdi pa se mi, da kljub zamenjavanju obeh izrazov za duhovno kulturo pogosteje rabimo izraz kultura. Ljudje, ki se kakor koli udejstvujejo na umetnostnem, književnem ali znanstvenem področju, so tako imenovani kulturni delavci, taka društva so kulturna društva.

Navadno velja pravilo, da so narodi tem močnejši, čim bolj so kulturni. Kultura — stvarna in duhovna — pa kaj lahko postane tudi malik. Izrodi se kot sleherna stvar, doseže svoj vrh, potem pa klavrno ugasne in razpade. Spomnimo se vseh tako imenovanih zgodovinskih narodov in njihove duhovne in stvarne kulture, ki kljub svoji moči ni mogla obdržati narodov pri življenju.

Ob premišljevanju o srčni kulturi pa moramo biti vsekakor celotni in popolni, to se pravi, da ne smemo iztrgati samo dela te kulture in ga prikazovati kot celoto. Ker sem malo prej rekel, da je kultura vse tisto, kar človek dela v svoj napredek in razvoj — torej vse tisto, kar ga loči od živali — nisem s tem izključil silno bistvenega dela človeka, ki je njegova duša. Kakor hitro pa govorimo o človeški duši, se nam v vsej širini razgrne vprašanje vere in nevere. In torej samo naključje in iskanost, če skoraj ob slehernem vprašanju naletimo tudi na verske nagibe in verske zahteve, če skoraj pri slehernem človeškem udejstvovanju srečamo toliko sledov, ki jih je začrtala človekova verna duša. Pri tem se nikakor ne mislim sklicevati samo na slovenski narod, čeprav je v njegovi zgodovini še posebno očiten močan verski podarek. Učenjaki so namreč trdili in tudi dokazali, da kaj pogosto, če ne kar od kraja, spodleté vsa kulturna prizadevanja, če niso osnovana tudi na verskih temeljih. Pri tej priložnosti opozarjam na

kulturo starih Grkov, ki je v celoti sloanela na verstvu.

Ker je kulturno življenje v širokem pomenu besede zavestno in svobodno uravnano življenje v nasprotju s tistim življenjem, ki se po naravi nezavestno, nagonsko, samo od sebe razvija, zato lahko nanj vplivamo in ga po svoje uravnavamo. Lahko ga uravnavamo, kakor smo videli, v stvarno ali v duhovno kulturo. Pravilno ravnajo tisti, ki znajo najti neko pravo razmerje med duhovno in stvarno kulturo ter se tega zdravega in pravilnega razmerja drže tudi pri vsem svojem delovanju.

Pri vsakem človeškem delovanju je treba vselej in povsod opazovati posameznika, ker je sleherna višja enota sestavljena iz delovnih posameznikov in ker nobena višja enota nič ne opravi brez teli tvorcev. Čim bolj si torej posameznik prizadeva, da bi si čim popolneje uredil gnotno in duhovno življenje, tem bolj si hkrati bogati svojo stvarno in duhovno kulturo. S to rastjo posameznikove kulture pa sama po sebi raste narodna kultura.

Zdaj nastopi vprašanje pospeševanja in širjenja narodne kulture. S tem pa se že dotaknemo vprašanja narodne in kulturne vzgoje. Vemo, da je vzgoja toliko bolj uspešna, čim bolj je neprisiljena in nenamerna. Najbolj nenamerna in neprisiljena pa je gotovo vzgoja, kadar podajamo koristno s sladkim in prijetnim. In tako prijetno je nedvomno v veliki meri v sleherni umetnosti, saj je v vseh umetniških izdelkih sozvočje, ubranost in lepota, ki posreduje najvišji zemski užitek in prijetnost. Ker pa vemo, kako svojstveno in odlično mesto ima med vsemi umetnostnimi panogami prav gledališka umetnost, zato se ne bomo čudili, da je tudi največ vzgojnih sposobnosti odmerjenih ravno gledališki umetnosti. Najbolj živa je, najbolj neposredna in zaradi svoje življenjskosti tudi najbolj uspešna. In še eno prednost ima. Za posredovalce nima mrtvih orodij in snovi, ampak živo besedo in žive ljudi, kakor pravi Karel Rakovec, ki vložje v svoje delo vso svojo dušo, srce in razum. Če katera umetnost zmore osvajati in navduševati, je to ne dvomno gledališka umetnost. To je znano že dolgo, še prav posebej pa so nekateri izrabili to lastnost gledališke umetnosti, ko so jo pogosto vzeli čisto v zakup in jo ponižali na stopnjo dekle, ko so ji vsilili razne kričave tendence, ki jih umetnost na svojem rahlem tkivu ne prenese. Še otipljivejši primer za to imamo v bližnji preteklosti, ko so se posamezne države z veliko silo oprijele gledališča kot nekakšne tretje fronte za vzgojo in prosveto narodov in ljudstev.

Vemo, da more roditi umetnino samo

človek iz sebe, da je sleherni umetnina odsev in odlitek umetnikove duše in njegove miselnosti. Prav tako pa moramo reči o dojemalcu umetnine, da more biti samo človek z razvito duševnostjo. Zakrknjenci in zaprteži nikdar ne morejo v vsej polnosti dojeti umetnina. Nasprotno pa duševno razgiban človek nekako nujno potrebuje blagodejnega vpliva umetnine, da je ves srečen, če more kdaj pa kdaj kaj brati, poslušati godbo, prisostvovati igri, ogledovati podobo ali kip. Tako vidimo, da sta za sleherni umetnino nekako potrebni dve doživetji, avtorjevo in dojemalčevo. S sleherni umetnino in umetnostjo pa opravljamo tudi dvojno delo, človeka namreč izobrazujemo in vzgajamo.

Izobraževanje imenujemo kultiviranje človeškega duha, da spozna, dojame in ovlada razne resnice, načela, dolžnosti, misli in vrednote, vzgajanje pa imenujemo kultiviranje človeškega srca, ko oblikujemo njegove sposobnosti za doživetja kulturnih vrednot. Po močnem in neposrednem doživljanju teh naj bi namreč človek postal zanje bolj sprejemljiv, jih postal duševno deležen in se prepojil z njimi tako, da bi se živa in tvorna kulturnost pokazala tudi v njegovih dejanjih. Čim večkrat smo z dušo prisostvovali dramam ali operi, tem bolj smo postali duševno kultivirani, ker je lepota neposredno in z močjo umetnikovega doživetja zbudila v nas močno in silno doživetje, ki je ostalo v nas živo tudi še potem, ko je pristno doživetje že zdavnaj ugasnilo.

Prepričan sem, da nikoli nobene pravne ali družabne vrednote ali dolžnosti tako silno ne doživimo kakor takrat, kadar jih izoblikuje umetnik in če jih zremo skozi usta umetnine. Kdaj bi se poklicnemu vzgojitelju ali učitelju posrečilo tako živo, neposredno in toplo prikazati kulturno vrednoto, kakor nam jo prikaže dobra igra v poldrugi uri. Kdaj smo že tako močno doživljali kes ali dolžnost kakor takrat, ko smo poslušali plemenito igro. Igra ne dopušča hladnega ugotavljanja in razumskega presojanja, ampak nas potegne za seboj v svoj vrtnec. Osvojiti moramo misel, ki je izražena v nji, jo sprejeti v svoje srce in zakleniti v svojo najtišjo notranjost. Toda umetnina nima samo te vzgojne moči, da nam nudi estetsko ali umetnostno doživetje, ampak vpliva na nas tudi z močjo izražene vsebine in ideje.

To je namreč tista tako imenovana tendenca, ali če hočete ideja, motiv, ki mora prevzeti avtorja in dojemalca, ki mora plodno vplivati na slehernega, ki pride v njen dotik. Ob vsaki igri se moramo čutiti bogatejše in boljše. Množice sicer res rajši kupujejo greh kot stvarno korist, ki je na prvi pogled navadno manj mikavna. Prav to pa je bistvo vzgoje, da treznejši in razumnejši vodijo kratkovidnejše in šibkejše.

Za prijemljiv primer silne moči gledališča vzemimo domače igre, ki so s svojim blagoslovljenim poslanstvom naredile že toliko dobrega. Kdo se jih ne spominja, komu še zdaj ne zveni v srcu in duši silen klic o gruntu, ki ima korenine do pekla? Pomislimo samo, koliko močnih ljubezni je že prebudil ta klic. Koliko domačij je rešil, koliko značajev utrdil, da so kot kremen in jeklo. Vidite, s kako neposredno in na videz nezaznavno močjo delujejo dobre igre na narodno in kulturno rast, kajti čim več čustev zmorem, tem bolj sem kulturni.

Kakor sleherni umetnost je tudi in predvsem gledališka umetnost kulturna dobrina prav posebnega pomena, njeno poslanstvo je mogočno in blagodejno, njena moč neustavljiva in neubranljiva.

Za sklep pogledjmo samo še o nepravilni gledališki umetnosti, o tako imenovani umetnosti zaradi umetnosti. Posameznim domišljavim umetnikom se je namreč zdelo, da je višek in cilj njihovih izdelkov, da so do kraja izgajeni, da so čim popolnejši oblik in gladko izdelani. Ne jaz, ampak zgodovina je obsodila take poskuse. S samo oblikovno umetnostjo, bolj umetelstvom, ni mogoče nasiti ljudstva. Kar mislimo si igro, ki bi jo dajali samo zato, da bi pokazali čim boljše poslikane kulise, čim boljše izraženo razsvetljavo. Ljudje bi šli nejevoljni od naše predstave, kajti ljudstvo ima še zdrave oči, nepokvarjen okus in naravno spoznanje pravičnega. Ljudje hočejo vsebinske umetnosti z duševno tvarino, ki ne nasiti samo oči, ampak tudi srce. Ljudstvo samo je dokazalo, da morejo samo duhovne in duševne vrednote resnično zadovoljiti množice, da mora biti na njih grajena sleherni umetnost, ki je namenjena ljudstvu. Že res, da ljudstvo ljubi pisanost, raznobarnost in živo razgibanost, a vse to mu je samo zunanji okvir za lažje dojetje in osvajanje jedra.

Gledališka umetnost je po svojem bistvu množična umetnost, njeno osnovno poslanstvo je razgibavanje množic, ker more v celoti in polnosti živeti samo med množicami na odru in na prostem, ne pa kakor tiha pesem, ki zazveni samo v redkih dušah, ki jo ob podobni svoji ubranosti razumejo. Igra ne čuka na razumevanje, ampak to razumevanje osvaja in vsiljuje. Gledališče kroji mišljenje, pospešuje napredek, bistri duha in blaži srce. Gledališče je torej izobraževalna in vzgojna dobrina, je šola in prižnica resnice in lepote.

Narode cenimo po kulturni stopnji, njihova svojstvenost in pomembnost se meri po kulturni poglobljenosti in moči, ki je močnejša od narodne maloštevilnosti in majhnosti. Mislimo si, koliko bi nam manjkalo do te poglobljenosti in kulturne stopnje, če bi odvzeli vse, kar je k temu prispevalo gledališče. Koliko počas-

nejši bi bil razvoj, koliko več truda bi bilo z izobraževanjem in vzgajanjem množice, kako bi bila ljudstva še narodno neprebujena, če bi ne imeli iger, ki v trenutku s svojim plodnim semenom razgibljejo množice.

Gledališče torej nikakor ni zgolj zabavišče, ampak je tekmovališče in borišče narodnih ustvarjalnih sil in njihove plodovitosti. V gledališču se nam odpro vsi blagodejni cvetovi duha in srca, da poslušamo in osvajamo, v gledališču se vna- me topel žar, ki nas spremlja na vseh naših potih in nas vodi in uči, v gledališču merimo narodno in kulturno zavest, v

gledališču slišimo najčistejšo domačo besedo, gledališče je prvo poklicano, da jo brani in varuje ter obvaruje pred slehernim napadom.

Gledališče torej podpira in pospešuje kulturo med množicami; kulturne množice pa spet prispevajo po svojih pisateljskih umetniških dela, ki znova nastopijo svojo večno krožno pot in blagoslovljeno poslanstvo.

Umski in srčni napredek naroda, njegova kulturna in civilizatorična moč ter njegova narodna rast mora biti vidna v gledališču kot v ogledalu, kakor je povedal že Shakespeare.

Poglavje iz dramatike

(Nadaljevanje)

Zgradba drame

V vseh dosedanjih razmišljanjih smo odkrili že prenekatero zakonitosti, ki se jih bolj ali manj morajo držati vsi dramatik od prvih grških do današnjih sodobnikov. Videli smo, kako se posamezne dobe poskušajo otresti nekaterih pretesnih določil, ki so drugim postava, njim pa samo ovira in vez. Vse te spremembe nujno terjajo sleherni živa stvar in dramska umetnina je taka živa stvar, ki raste in se razvija, dosega svoje vrhove in svoje trenutne zastoje, da se iz njih izmota v še lepšo podobo.

Starim Grkom in sploh starim je pomenjala drama nekaj višek umetniškega ustvarjanja, zato so se je tudi z vso ljubeznijo in vedo oklenili, jo s svojim izbrušenim okusom dognali do tako imenovane klasične podobe. Tako je že grški modrijan Aristoteles v svojem nauku o pesništvu določil, da imej drama — seveda je predvsem mislil na tragedije — tri dele. Pozneje se je njegov nauk izpopolnjeval in že rimski pesnik Horacij je določil sleherni drami pet dejanj. V Sovrétovem prevodu nas pesnik takole uči:

Pet aktov, ne več pa ne manj, obsegaj povprečno ti drama,

če hočeš zbuditi v gledalcu željó, da jo drugič obiše.

Razsnove ne puščaj Bogu, če ni vozle prezvit za človeka;

razgovor se pléti le v treh, četrta oseba pa mólti!

I zboru daj vlogo igralca, ki bodi ostalim doglavljenik,

a ne le statist: v presledkih dejanj ubira naj speve,

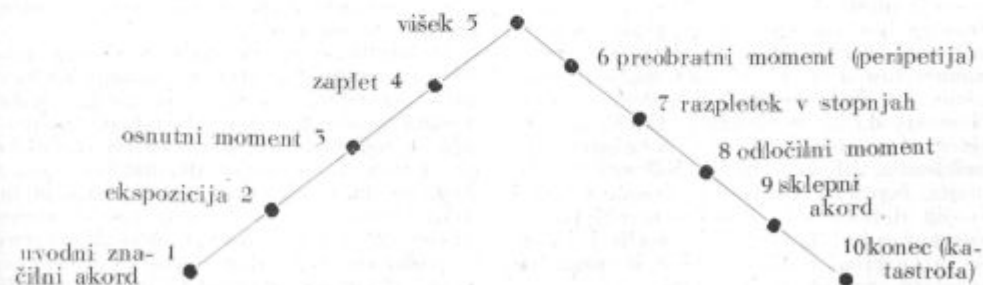
ki v zvezi tesni so z dogodkom in spešijo gladek razvoj mu.

Moderni nauk o dramatiki pa je še bolj razčlenil celotno zgradbo drame, ko govori kar o desetih delih, ki so:

1. uvodni značilni akord;
2. ekspozičija;
3. osnutni moment;
4. zapletek v stopnjah;
5. višek;
6. preobratni moment ali peripetija;
7. razpletek v stopnjah;
8. odločilni moment;
9. konec ali katastrofa;
10. sklepni akord.

Jasno je, da skoraj ni dobiti drame z vsemi temi deli. V glavnem pa se dramatik drže petih razvojnih stopenj, ki so:

1. ekspozičija;
2. zapletek;
3. višek;
4. razpletek;
5. katastrofa.

Navadno si zgradbo drame predstavljamo kot nekakšno, simetrično rast in padec dejanja, čeprav to geometrično risanje ni zadostno, kajti nakazuje samo rastoče in padajoče dejanje, nič pa nam ne more povedati o raznih zapletih in razpletih, ki jih mora imeti sleherna drama. Zato si podrobneje oglejmo vsaj polglavne dele drame.

Ekspozicija

V ta del spadata uvodni akord in prava ekspozicija. V uvodnem akordu nam dramatik predstavi kraj, čas in osebe, da gledalec sam poskusi uganiti idejno osredje igre. Važno je prav za to sodelovanje gledalca dejstvo, da mora dramatik v uvodnem akordu samo nakazati igrsko osredje, zbuditi mora samo zanimanje, ne pa še podajati gotovosti. Gledalec ugiba in sluti vse polno lepot in napetosti, to ga pritegne, da še z večjim zanimanjem sledi nadaljnjemu poteku igre.

Ekspozicija je naslednja stopnja uvažanja v dramo. Prvotne slutnje postanejo stvarnejše, ko nam dramatik poda osnove za svojo igro, pokaže nam že dejanja in dogodke, ki bodo ali so že sprožili plaz celotnega dogajanja, predstavi nam osebe in njihove značaje, podrobneje nas seznanj s časom in krajem, dalje z razmerami in vsem drugim, kar je potrebno za nadaljnje razumevanje igrskih dogodkov.

Jasno je, da mora biti vse to risanje ostro in kratko, ne moremo še iz same ekspozicije spoznati značajev in okolja do dna. Pač pa morajo toliko živo in stvarno zrasti v nas, da nas priklenejo nase, da nas začno zanimati njihove usode, da duhovno sodelujemo z njimi v nadaljnjem poteku. Ekspozicija ni lahke del drame. Ne za gledalca ne za dramatika. Dramatik mora biti v njej skop in jeder, prav ta skopost in jedrost pa je v preglavico gledalcu, ki si včasih le s težavo pribori dostop v razumevanje celotne drame. Če je ekspozicija napačno zastavljena ali napačno dojeta, je brezuspešno vse nadaljnje delo.

Koliko greše slabi dramatik ravnajo v ekspoziciji. Vedo, da je treba ljudem nekako predstaviti vse potrebne podatke. A kako? O, nič lažjega kot to, si polaskajo v svoji puhli domišljivosti. In res privlečejo za lase na oder dvojce, troje oseb, ki odbrenkajo svoje neživiljenjsko in izumetnično besedilo, ki ni niti malo dramatično, še manj seveda umetniško polno. Namesto da bi se gledalci vživeli, se raztresejo, namesto da bi jih ekspozicija priklenila, jih zdolgočasi. Nič več ne pomaga, čeprav se pozneje dramatik zavé svojih dolžnosti in krepko zgrabi igrske vaveti v roke! Trenutek, ki mu je bil dan, da bi ujel gledalčevo dušo, je zamujen in nikoli več se ne bo vrnil.

Počasna — a nikakor ne dolgočasna — je ekspozicija v vsaki sintetični drami, to se pravi v dramih, ki v zapovrstnem, naravnem razvoju prikazuje potek dogodkov. V taki drami je ekspozicija nekako epično široka, saj nas mora seznaniti z vsem okoljem in dotedanjo zgodbo. Taka ekspozicija je še posebno trd oreh za dramatika in le močni umetniki so ji kos.

Začetniki, pa tudi zreli dramatik raje se rajši lotevajo analitičnih dram. Tu je ekspozicija kaj kratka ali je sploh ni. Takoj v sredo dejanja! je pravilo analitikov. Ekspozicija res dejansko izgine ali se vsaj spremeni v nekakšno zaporedno dogajanje, ki s svojim razvojem nakazuje vse potrebno poznanje okolja in razmer. V analitični drami gledalec nima časa in možnosti, da bi iz dobro zasnovane ekspozicije slutil igrski razvoj, tod ni časa za ugibanja in premišljevanja, hoče se nam samih dejanj. Napeta zgradba hitrih zapovrstnih dogodkov nas osvoji in priklene, da se nam šele po končani igri v duši nekako razvije celoten potek in pravi razvoj dogodkov.

Vidimo pa, da je za ekspozicijo tako v sintetični, kakor še toliko bolj v analitični drami potrebno, da jo prikažejo glavne osebe igre, osebe, ki bodo ves čas živele pred nami, ne pa osebe, ki jih navadno postavijo slabi začetniki samo za to priložnost in edino v ta namen, da razložijo vso igro. Kakor vsa drama, tako mora biti tudi njen prvi del, ekspozicija, živ in nazoren, zadostno jasean, a skop, prikazovan, ne pa samo pripovedovan!

Zapletek

Drugi del sleherne drame je zapletek, ki ga uvaja tako imenovani osnutni moment. Do tega trenutka smo pač gledali na odru osebe, spoznavali kraje, okolje in čas, razmere in značaje, ni pa še bilo ničesar, kar bi bilo v dejanju posebnega, nenavadnega, zapletenega. To nam dá šele osnutni moment, ko osredi dramatik vso našo pazljivost na tisti osrednji stržen dogajanja, ki ga ves čas ne bomo več smeli spustiti izpred oči. Ta osnutni moment je lahko v gradbi značajev, če imamo psihološko dramo, lahko pa je tudi čisto navaden dogodek, ki zbuja dramatično zanimanje. Osnutni moment pa se neopazno nadaljuje v tako imenovanem stopnjevanem zapletu.

Dramatik nam ne prikaže vsega naenkrat, počasi, kapljo za kapljo priliva olja na ogenj našega zanimanja, naša vnema raste, kar gorimo od pričakovanja in radovednosti, kako se bo razrešilo to in ono. Toda močna dramatikova roka nam ne dá oddihati. Kar naprej privija in nateza naše živce, nevidno prede okrog nas svoje niti, da smo nenadno zamreženi v sredo igrskega dogajanja. Nič več ne vemo, da je igro napisal ta in ta, pozabili

in pustili smo znemar, da igra ta in ta, ne čutimo več, da sedimo pred razsvetljenim odrom, ne zavedamo se več svojih sosedov in znancev, s katerimi smo še pred nekaj minutami kramljali. Vse to je izginilo, ugasnilo za nas, kot je ugasnila svetloba v dvorani. Živimo z junakom na odru, se motamo z njim vred iz zank in pasti, ki jih spretno nastavlja dramatik, pa se ne moremo rešiti. Prav nasprotno! Vse bolj in bolj se z junakom vred zapletamo, čutimo, da smo obsojeni, da se z nami neboljenimi igra življenje. Kaj smo res tako brez moči? O ne! Upiamo se na vso moč, napenjamo razum in telesne sile, da poka in škriplje. Ne damo se! A tudi zanke okrog nas se množé, naši nasprotniki se tudi krepé. Kaj bo, kaj bo?

Igra in nasprotna igra, dejanje in nasprotno dejanje se je razpletlo v vsej svoji moči in širini. O igri govorimo takrat, kadar je glavni junak tisti, ki je sam dejaven in okrog katerega se po njegovi volji vse suče. Kadar pa je ta aktivnost prepuščena nasprotnikom, govorimo o nasprotni igri. Obe igri se morata v tem delu drame prepletati, zapletati, ostriti, vozlati in spoprijemati, junaki ne smejo niti za trenutek počivati, večno se morajo bojevati drug zoper drugega, zamišljati nove naklepe, ustvarjati nove pasti. Pota se križajo in sekajo, vsa so posejana s tisoč ovirami in nevarnostmi. Junak, in z njim vred mi, se včasih že veselimo, da bo zmagal, a naslednji trenutek je hujši od prvega. Že mislimo obupati, tedaj pa se nam spet posveti droban žarek upanja. Junak ne omahne, ampak zbere vse svoje moči za skrajni napon.

Višek

Ko je dramatik tako prignal gledalčevo napetost in zanimanje do vrhunca, ko se je bati, da bo prehudu nategnjena tetiva odletela, odleti rájši strelca in zadá odločilni udarec. Junak se je v silnem naponu duha in telesa odločil za zadnji nastop, ki naj ga reši neznosnih mrež, ki naj preseka z mogočnim zamahom vse zanke in spletke, ki naj pomete s poti vse ovire. Tvegal je in zmagal ali padel. A ta zmaga in ta padec še nikakor nista dokončna in zadnja. Tudi nasprotnika je prizadelo, oboje dejanje se je streslo in zamajalo. Junak in nasprotnik si oddihujeta po trdem boju. Premagani se stisne in čaka ter zbira svoje moči za še zadnji poskus, toda tudi zmagovalec sope, tudi njega je boj upeljal in utrudil, ne more več zadati smrtnega udarca svojemu nasprotniku.

Ce nas dramatik vse do tega trenutka ni pustil do sape, se zdaj nekako oddahnemo. Boj, ki se je do tega viška neprestano ostril, je utihnil, napetost je uplahnila. Ce je boj zadovoljivo končan in če je zadoščeno zamisli drame, je na-

slednji del silno kratek in tako rekoč nevíden. Nekatere drame pa se prav s tem viškom tudi končajo ter puste v nas bodíši nejasnost, komu gre zmaga, ali pa tako živo predstavijo trenutno zmago, da je nepotrebno in odveč vsako nadaljevanje.

Večina starejših dram pa ima še drugo polovico, ki se razvije neposredno iz viška s tako imenovano peripetijo ali preobratnim momentom. Vse do viška smo upali, da bo junak, s katerim čustvujemo, zmagal. Pošten je, dober in pravičen. Mora zmagati. Kljub mogočnim nasprotnim silam smo šli mirne duše v odločilni boj. Toda kaj se je zgodilo v tem boju? Ni zmagal naš junak, ni zmagala pravica. Nasprotnik se nam reži v pest. Ne boš! Igre še ni konec! Mora zmagati pravica! Mora!

Razplet

Iz takega občutja pa je jasno razvidno in nujno, da je moral dramatik še nadaljevati, ali bolje povedano, da je dramatik nalašč prikazal zmago nasprotne igre, samo da bi nas spodbudil k še nadaljnjemu zasledovanju igre. In res se nam začno snovati novi načrti, kako bi kljub trenutnemu porazu rešili junaka in mu naklonili zmago. Zberemo vse sile, ne branimo se nikakršnih sredstev. Boj je trd. Trši, kot je bil v zapletu, kajti zdaj nismo več tako potrpežljivi in prizanesljivi. Vemo, kje je krivica in kje pravica, vemo, kdo mora zmagati. Za vsako ceno mora! Razplet je hiter, razvoj včasih celo neosnovan, dogodki strašnejši. Obe strani, junak in nasprotnik, spet zbirata svoje moči. V ozračju že vrši hrumenje bližajočega se viharja. Določno ga čutimo in mirne duše pričakujemo. Sprejemamo ga kot nujnost, ki mora priti. Tedaj pa se nenadno mrzlično pripravljanje sil ustavi, razplet za trenutek obstane, da jasno pregledamo in preštejemo svoje in nasprotnikove moči. Igra in nasprotna igra sta pripravljena za spopad, za zadnji odločilni spopad. Trezen račun nam pokaže, da so obojne sile nekako enake in sorazmerne, čutimo pa kljub vsemu, da se bo dejanje srečno končalo. Nestrpno že pričakujemo spopada.

Katastrofa

In v najbolj napeto pričakovanje trešči kot strela z jasnega nepričakovan konec. Vse mogoče bi si lahko predstavljali za konec, a prav ta rešitev nam ni prišla na misel. Ej, ti navihani dramatik, kako si nas vodil za nos. Kazal si nam osrednji problem za drobec stran od resničnega problema, samo da bi nas za konec presenetil, in sicer pozitivno, zadovoljivo presenetil. Vse do tega trenutka nas je držal priklenjene, da nismo več vedeli za resnično življenje, zdaj pa nas je nje-gova čarobna moč popustila in spet smo

se znašli v dvorani, v vsakdanjosti. Čar je ponehal, prosti smo in s kritičnim očesom pregledamo še zaključni akord, v katerem dramatik ublaži morebitno preostro katastrofo.

Po razvoju katastrofe ločimo igre v dve veliki skupini. Pri prvih se junakovo dejanje srečno konča, premagal je vse ovire, preplezal vse strmine, se izmotal iz vseh zank. Zmagovalec je, srečen in močan. Takim igram pravimo igre, če so resnega značaja, ali veseloigre, če so grajene na smehu.

Druga velika skupina pa so tragedije, drame in komedije. Tod junak pade. Doleti ga nujna in zeshušena kazen, ki smo mu jo že vso igro prerokovali in napovedovali. Njegova usoda je žalostna, a nas prav ta trpka katastrofa uči, kakšni ne smemo biti. Prav ta padeč očiščujoče vpliva na nas in gradi v nas krepost in notranjo pravičnost.

Prehod iz peripetije v katastrofo je težak in se pogosto dramatikom ponese-či v toliko, ker že v samem višku ali pa v njemu sledeči peripetiji razkrijejo vso zgradbo drame. Gledalcu je vse jasno, prezgodaj se zave vsakdanjosti, nepotrebna mu je katastrofa. Taka igra je zubila svojo moč in svoj pomen. Katastrofa mora biti tako prikrita in nepričakovana, da gledalec prav do zadnjega trenutka upa, da je sicer njegova domneva pravilna, a vendar ne more tega iz celotnega poteka jasno in dokončno razbrati. Igra ga veže še naprej in mu tudi še nadalje odkriva nove poglede in nove možnosti za razvoj.

Deus ex machina

Že takoj spočetka sem navedel Horacijevo pravilo glede razsnove, ko pravi:

Razsnove ne puščaj bogu, če ni vozle prezvit za človeka.

Tudi moderni nauki o pesništvu zahtevajo, da bedi razsnova nujna posledica v dejanju delujočih sil in si ne išči umetnih in za lase privlečenih rešitev. V grški tragediji pa je včasih v razplet posegel nenavaden dogodek ali nadnaravna oseba, tako imenovana višja sila, deus ex machina. Ime samo nam pripoveduje o nekakšnem stroju, gotovo je imel obliko žerjava ali škripca, na katerem se je prikazal tisti igravec, ki naj bi nastopil v vlogi boga, ki naj razreši za človeka prezviti vozle. Že Horaciju tak prisiljen konec ni všeč ter ga odločno odsvetuje. V dramo na ga je prvi uvedel grški dramatik Euripides v Ifigeniji v Tavridi, za njim pa so ga uporabljali še preneki dobri in slabi dramatik.

Pri podrobnem razmišljanju o zgradbi drame, smo nadleteli na vse polno lastnosti, ki jih srečamo v sleherni drami, videli pa smo tudi, da je mogoče še več takih iger, ki nimajo vseh teh razvojnih stopenj. Nekatere jih zaradi svoje namerne preprostosti ne marajo, druge pa zaradi svojega načelnega nasprotja vsakršnemu umetničenju. To zadnje trditev je postavil predvsem naturalizem, ki je v celoti ovrgel vse teorije o zgradbi drame. V načelu bolj kot v praksi. Kajti stvarno je težko napisati dobro dramo, ki bi šla mimo vseh teh znanstveno ugotovljenih zakonitosti; nekatere že resda preskoči in obide, toda drugih se mora hočeš nočeš držati.

Trije momenti

Razen peterih glavnih delov v zgradbi drame, ki so ekspozičija, zapletek, višek, razplet in katastrofa, smo omenjali še tri momente, in sicer osnutni, preobratni in odločilni moment. Vsi trije so po svoje važni in potrebni. Po svojem bistvu so lahko ali pospeševalni ali pa zaviralni. Najmočnejši je seveda odločilni moment, ki je skoraj zmerom zaviračen. V tem momentu se namreč razplet dejanja za trenutek ustavi. Spomnimo se Shakespearovega Julija Cezarja. Brut zmaguje in že čutimo, da se bo dejanje srečno končalo in da bo Brut maščevan. Bridka zmota, varal nas je samo nepomemben videz, kajti v zapletu in razpletu so še druge sile, ki usmerijo dejanje po svojih tirnicah. Kako smo n. pr. v isti igri veseli, ko poslušamo ženo, ki brani Cezarju naj ne hodi na Kapitol. Slutimo, da se bo kljub črnim naklepom le rešil iz nastavljenih pasti. Upamo, da bo Cezar poslušal in ušel iz rok nasprotnikov, a bridko se varamo, Cezar odide in pade.

Že prej sem omenil, da nima sleherni drama tako jasne zgradbe. Nekatere je imajo ohranjene samo del, druge jo očitno razkazujejo, tretjim šele po dolgem tehtanju pridemo do živega. Eno pa je gotovo, da je namreč vsa ta zgradba predvsem in v celoti mišljena za tragedije in drame. Preprostejše igre gradé samo na logičnem razpletu in zapletu dejanja, veseloigre in komedije pa imajo še manj ravnovesja med rastočim in padajočim dejanjem ter med zapletom in razpletom.

Če kdo, potem posebno v veseli igri dramatik radi uporabljajo deus ex machina, nepričakovane rešitve in neutemeljene nastope oseb in dogodkov, ki nas še prav posebej presenečajo z neslutnimi posledicami.

Nekaj misli o igranju

Vilko Čekuta

Beseda, ki je prišla po mnogih tisočletjih do sedanjega razvoja, mora imeti na odru svoj smisel in določeno predstavo. Zato morajo biti vse besede, ki so na odru izgovorjene, slišne in razumljive. Sicer gradnja stavka ne pride do izraza, da: še slika igralca s tem na odru pomedi. Sovrè pravi, da pesnikova beseda, ki jo govori igralec na odru, mora biti tako učinkovita, da zdrami v poslušalstvu z nezmagljivo silo povsem isto duševno razpoloženje, kakršno je prav tedaj v junaku. To je pa mogoče le, če igralec z jasno artikulacijo podoživlja pesnika. Le tako se mu posreči zbuditi v gledalcu mnenje, da ima pred seboj pravi, resnični lik junaka, pri tem pozabi na pesnika in igralca in doživlja neposredno, pristno sočutje.

Če hočemo igrati, moramo imeti veselje do igranja, smisel, potrpljenje, trdno voljo, um in čustvo.

Prvi poslušalci in gledalci so tovaršiči, ki nas spremljajo, ko nam glas še tiči v grlu, ko nam noga zastaja, vse dotlej, ko se v nas sprosti, da moremo stopiti in glasu dati prosto pot; da prilagodimo besedilo, ki nam ga je ustvaril pesnik, svoj temperament; da premagamo prvi vzpon na lestvi, ki nas vodi navzgor.

Govorjenje na odru je tako, kakor v življenju; le bolj sočno, živo in toplo, ker je pač življenje prikazano na odru bolj zgoščeno (Borko). Pravilna in jasna izgovornjava besedila je ena izmed najvažnejših odlik vsakega igralca. Če občinstvo igralca dobro razume, mu marsikaj rado spregleda.

Vendar glejmo, da nas ne bo doletela ista usoda, kot pravi Horacij:

Igralca, ki manjka mu čut za ubranost izraza s prikazom
obsuje, pri nas vsaj, krohòt iz lože
nič manj ko s stojišča.

Glejmo pa tudi, da ne bomo doživeli po igri iste ocene, kot jo je doživel neki igralec, ko so mu priznali po končani predstavi, kako lep plašč je imel. To, da je bilo najlepše. Vse drugo pa...?

Vseeno je, na kakšen način smo dobili vlogo. Priznati moramo, da nam na prvi pogled ni bila všeč. Trenutno se navdušujemo bolj nad vlogo svojega soigralca. Pa zaupajmo režiserju, gotovo je le-ta

imel vzrok, da nam jo je dal. Pozna nas in nam ne dela krivice.

Z gestami pove igralec vse tisto, o čemer usta molče. So del igranja. Brez njih ne bi beseda zadela tako živo v gledalčevo dušo.

V Dickensovi božični zgodbi: Cvrček za pečjo prav tedaj zapoje cvrček, ko je Tackleton na odru. In Tackleton ne ljubi cvrčkov, zato skoraj zakriči: Zakaj ne pobijete cvrčkov; jaz bi vsakega strl — in napravi kretnio z ного po tleh v ilustracijo: Tako bi napravil, ko bi jih tñ. — Vsekakor pravilna gesta.

Nepravilna kretnja pa, ki se kaj rada pogosto ponavlja po naših odrih, je tista, ki sledi že izgovorjeni besedi, besedi, ki pove, da se je dejanje že izvršilo: roka mi drgeta; roka pa je do tedaj mirovala. Sele za tem začne igralcu res drgetati in drgeta skoraj do otepavanja. Vse akcije na odru morajo biti zaradi dramatične priprave pred besedilom: še preden zavpijemo, udarimo po mizi; preden povemo, da nam roka drgeta, nam res drgeta; preden zavpijemo »ven«, pokažemo na vrata; in preden povemo, koliko je ura, pogledamo nanjo.

Pravilna raba kretenj podkrepi učinek besede, nepravilna spravi v smeh.

Režiser Stanislavskij pripoveduje:

Ko sem se vrnil domov, sem se zaprl v svojo sobo, poiskal Othello, sedel čim udobneje na divan, s pobožnostjo odprl knjigo in se lotil branja. Toda že na drugi strani me je pričelo mikati, da bi igral. Roke, noge, obraz so se pričeli gibati proti moji volji. Nisem se mogel zdržati, da ne bi deklamiral. Pri tem mi je prišel pod roko velik koščen nož za rezanje papirja. Vtaknil sem si ga za pas na blečah kakor kindžal. Kosmata brisača je nadomestila oglavno ruto, pisana podveza za zastore pri oknu pa je dobila vlogo pasu. Iz rjuhe in odeje sem si priredil nekakšno srajco in haljo. Dežnik se mi je spremenil v damaščanko. Velik pladenj mi je nadomeščal ščit.

Ko sem se tako oborožil, sem se po-čutil čisto vojščaka, bil sem veličasten in lep. Toda celotna moja podoba je bila sodobna, kulturna, Othello pa je Afričan! Nekaj tigra mora biti v njem. Da bi si osvojil značilne kretnje tigra, sem si izmislil celo vrsto vaj: hodil sem po sobi s plazečo se tihotapsko hojo in se spretno smukal po ozkih prehodih med pohištvom; skrival sem se za omare in prežal na žrtve; skakal sem v silnih skokih iz zased, napadal umišljenega nasprotnika, ki mi ga je nadomestovala

velika blazina; dušil sem jo in jo tigrsko podiral podse. Potem se je blazina spremenila v Desdemono. Strastno sem jo objemal, ji poljubljal roko, ki jo je pred-

stavljal nategnjeni vogal prevleke, nato sem jo s prezirno pehal od sebe in jo spet objemal; nato sem jo zadušil in sem jokal nad umišljenim truplom.

Dve igri Krištofa Schmida v slovenščini

Jevnikar Martin

Krištof Schmid (1768—1854) je bil najuglednejši nemški mladinski pisatelj svoje dobe. Tudi pri nas je bil zelo znan (prim. Pridni Janežek in hudobni Mihec, Roza Jelodvorska i. dr.), saj so prevedli skoraj vse njegove spise v slovenščino. Med drugim smo dobili tudi dve njegovi igri. Nista seveda nič posebnega, le dramatisirani povestici s solzavo vzgojno vsebino.

Prvo je prevedel Matija Majar Ziljski (1809—1892) in se glasi: *Jagodice*. Igra v enem djanju po Kr. Smidu svobodno poslovenil Matija Majar. Izšla je v Slovenski koledri za leto 1859. Pozneje je izšel tudi knjižni ponatis. Prevod je skoraj dobeseden, le nekaj poučnih izrekov in pregovorov je Majar dostavil. Jezik je slab, neživiljenjski, nekaka mešanica slovenščine in hrvaščine. Najbolj zanimive pa so opombe o nastopajočih igralcih, ki jih v nemškem izvirniku ni in jih je torej Majar sam pripisal.

Gospod Gorski, oblečen v rudečkasto ednobarevno surko, to je horvaško sukno, obznanano po hervaško... na glavi visok rudeč klobuk brez okrajkov in od zverhaj visi plav čop po klobuku. Čez oblačilo ima še edno zverhanjo sukno...

Zivko (12—14 let), oblečen v rudečkasto

ednobarevno surko... na glavi jasno rudečo šturlasto kapico s čopom...

Stanka (9—11 let), oblečena v plavo, rudeče podlečeno slovanko, rudečkasto ednobarevno sukno, okolo vrata bel krezele.

Bogomir, starec, po gorenjsko-krajsko po stari šegi, pruštah jasno rudeč...

Davorin, siromak, oblečen po kmetiško slovensko...

Marica, deklica na Horvaškem rojena, lepo čedno po slovensko oblečena, lepo belo pečo na glavi, govori razgovetno... izgovarja na koncu besed vsigdar pisme l jasno; vesel, poludil, odložil in ne spreminja ga po slovenski na u: veseu, poludiu, namesto o: nježno košarico polno izgovarja u: nježnu košaricu polnu.

Majar je prevedel tudi Schmidovo igrico *Vence*, a je ostala v rokopisu.

Druga igra, ki je izšla v tisku, je *Bogomila* ali *otroška ljubezen*. Igrokaz v treh dejanjih. Izšla je v Vrtcu 1900, poslovenil jo je Zoran. To je preprosta zgodba o otroški ljubezni in čudovitem srečanju po svetu razkropljene družine. Prevod je dober, jezik tekoč in pravilen. Posebno izrazito poučna mesta so tiskana razprto.

Kazalo za leto 1942-XX

Sestavki :

Načela sodobne scenske gradnje	1.	9	Osnove naturalistične drame	22.	36
Igrali smo		5	Naloge in značaj ljudskega igralca	25	
Gledališče — umetnost		5	Vrednotenje umetnine	50.	55
Katoliško gledališče srednjega veka		6	Odnos stila do ljudske umetnosti	54	
Kronika		8	Kultura in gledališče	57	
Trije največji francoski dramatik		10	Nekaj misli o igranju	45	
Poglavje iz dramatike	15, 25, 32,	39	Dve igri Krištofa Schmida v sloven-		
Opera in scenska glasba		17	ščini		44

Sodelavci :

Vilko Čekuta, Vlado Gajšek, Nikolaj Jeločnik, Martin Jevnikar, Janko Moder, Jože Osenčič, Karel Rakovec, Viktor Smolej.

